

ΑΙ ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΑΠΟΙΚΙΑΙ.

Ὀδοιπορία εἰς τὸν τάφον τοῦ Δάντη.

Α'.

Ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐπισκεφθῶ τὰς Ῥωμανίας δὲν ἦτο ἄσχετος πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ δεχθῶ τὴν πρόσκλησιν τοῦ νὰ παρευρεθῶ εἰς τὰς ἐορτάς τοῦ Δάντη, τὰς ὁποίας ἡτοιμάζετο νὰ τελέσῃ ἡ Ῥάβεννα. Κατὰ τὴν ἐν Βενετίᾳ διαμονήν μου, οἱ ἀποδημηταὶ ἤρκοῦντο νὰ θεωρῶσιν ἐκεῖθεν τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν, μὴ ἐπιχειροῦντες νὰ καταβαίνωσιν εἰς τὰς μεσημβρινὰς παραλίας, ἔνθα ἡ τῆς Ῥώμης κυβέρνησις καὶ ἡ τῆς Νεαπόλεως οὐδεμίαν τοῖς παρεῖχον ἀσφάλειαν· ἔνθα ἐξετίθεντο εἰς ὀχληρὰν κατασκοπείαν καὶ εἰς βαρείας δυσαρесκείας τελωνείου τόσον ἀνυποφόρου, ὅσον ἡ ἀστυνομία. Νῦν δὲ, ὅτε σιδηρόδρομος ἄγει ἐντὸς ὀλίγων ὥρων ἐκ Μεδιολάνου εἰς Ῥάβενναν καὶ ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μεσογείου εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἀδριατικοῦ· νῦν, ὅτε αἱ ἰταλικαὶ ἐπαρχίαι δὲν χωρίζονται διὰ μέσου φραγμῶν δυσπίστως ἐπιτηρουμένων ὑπὸ τυραννικοῦ τινος ἐτασστηρίου καὶ ὁ περιηγητὴς δύναται νὰ περιηγῇται τὴν ἀρκτῶαν καὶ μεσημβρινὴν Ἰταλίαν ἐπίσης ἡσύχως ὥς τὴν Γερμανίαν, αἱ Ῥωμανίαι ταχέως θέλουσι παύσει τοῦ νὰ ᾔναι *Terra incognita* (γῆ ἄγνωστος).

Ὁ σιδηρόδρομος ὁ ἄγων ἐκ Λιβόρνου εἰς Ῥάβενναν ἔχει τι ἐνδιαφέρον· διότι πρῶτος διέσχισε τὸ Ἀπεννίνον. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ποῖος κληρικὸς συγγραφεὺς, εἶπεν, ὅτι ἡ Πρόνοια δὲν θέλει τὴν ἐνότητα τῆς Ἰταλίας, διότι διήρесе διὰ τῆς σειρᾶς

τοῦ Ἀπεννίνου τὰς ἐπαρχίας τὰς κειμένας εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου ἐκ τῶν τοῦ Ἀδριατικοῦ. Οἱ δημοσιογράφοι τῆς αἵρέσεως ταύτης ὤφειλον νὰ ἐννοήσωσι τὸν κίνδυνον εἰς ὃν ἐκτίθεται τις ἀποδίδων εἰς τὴν Πρόνοϊαν σκοποὺς τόσον παραδόξους. Εἶναι πρόδηλον, ὅτι ὁ οὐρανὸς ματαίως ἔλαβε τὰς προφυλάξεις του ταύτας· διότι οὐδεμία χώρα τῆς ἀρχαίας Εὐρώπης ἔσχε, καίπερ ὑπάρχοντος τοῦ Ἀπεννίνου, τὴν ἰσχυρὰν ἐνότητα τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἰταλίας. Πρὸς τούτοις μηχανικοὶ, δυνάμενοι νὰ ἐνῶσι τὰς νήσους μετὰ τῆς ἡπείρου διὰ γιγαντιαίων γεφυρῶν ἢ νὰ σκάπτωσιν ὁδοὺς ἐντὸς τῶν Ἀλπεων, οὐδεμίαν δυσκολίαν θέλουσιν εὐρεῖ νὰ χαμηλώσωσι τὸ Ἀπεννῖνον. Ἦθελεν εἶσθαι δυσκολώτερος ὁ θρίαμβος κατὰ ἀντιζηλιῶν ἐμπνεομένων ὑπὸ ἐπαρχιακῶν ἀξιώσεων, εἰς χώραν περιέχουσαν πόλεις οἷας τὸ Τουρίνον, τὸ Μεδιόλανον, ἡ Βονωνία, ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Νεάπολις. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ παρευρεθῶ εἰς τὰς ἐν Ῥαβέννη ἐορτάς, ἵνα καταπεισθῶ ὅτι οἱ Ἰταλοὶ εἶχον ἀποφασίσει νὰ θυσιάσωσι τὰ πάντα, ὅπως καὶ αὐθις καταστῶσιν ἐν ἔθνος. Τὸ αἶσθημα τοῦτο θέλει ἀφήσει ὁρῶς βεβαίως νὰ ὑπάρχωσι καὶ τινες ἀναμνήσεις. Ἀλλὰ δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ ἀλλαχοῦ, καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν αὐτὴν, ἐνθα ὁ κάτοικος τῆς Προβηγκίας νομίζει ἑαυτὸν πολὺ ἀνώτερον τοῦ κατοίκου τῆς Βρεταννίας, καὶ ὁ τῆς Ἀλσατίας πολὺ ἀνώτερον τοῦ τῆς (Βιτουρικίας) Βερρῆς; Ἐὰν δὲ, καθὼς ἐλπίζουσιν, οἱ Ἰταλοὶ ἐξεύρωσι νὰ συμβιβάσωσι τὴν ἐπαρχιακὴν ζωὴν μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, θέλουσι λύσει πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει τὰ μέγιστα τὸ μέλλον τῶν λατινικῶν ἐθνῶν.

Ἡ Πιστωρία ἥτις ὑπενθυμίζει τοσαύτας διχονοίας, ἡ Πιστωρία, ἥτις εἶδε τὰς σπείρας τοῦ Κατιλίνα μαχομένας ὑπὸ τὰ τείχη της, καὶ τῆς ὁποίας οἱ πολῖται κατεσπαράχθησαν κατὰ

τὸν μεσαίωνα εἰς ἀγῶνας ἀδελφοκτόνους, εἶναι τὴν σήμερον μία τῶν ἡσυχωτάτων πόλεων τῆς Ἰταλίας. Ἀφοῦ ἀνεπαύθη ἐν αὐτῇ ἐπ' ὀλίγον, ἵνα προγευματίσω, εἰσῆλθον αὖθις εἰς τὴν ἀτμάμαξαν ἵνα ὑπάγω εἰς Βονωνίαν. Εἶδομεν δὲ μετ' ὀλίγον ἔδαφος ὑψηλότερον καὶ φυτὰ διαφόρου χαρακτῆρος.

Παμμέγισται καστανέαι ἐξήπλουν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὰ ὠραῖα αὐτῶν ἐπιμήκη καὶ ὀδοντοειδῆ φύλλα. Γλυκεῖα βροχὴ ἤρξανε τὴν δρόσον τοῦ ἀέρος, ὅστις μᾶς ἐφαίνετο τόσον εὐχάριστος μετὰ τὴν καυστικὴν ἐκείνην πεδιάδα. Ἐκ διαλειμμάτων ἀπηντῶμεν μεγίστας ὑπογείους σύριγκας. Τὸ δὲ βλέμμα θελγόμενον διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ φωτός, ὅτε ἐξήρχετο ἐκ τῶν σκιερῶν ἐκείνων ὑπογείων, προσηλοῦτο μετ' εὐχαριστήσεως εἰς τὰς κατωφερείας τῶν ὀρέων, τῶν ὑψουμένων ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ. Κάτωθεν παρετηροῦμεν λευκὰ χωρία ποτιζόμενα ὑπὸ τῶν καθαρῶν χειμάρρων τῶν ὀρέων. Εἰς Πρακχίαν ἀρχίζει ἡ κατάβασις πρὸς τὴν κατωφέρειαν τοῦ Ἀδριατικοῦ. Ὁ Ῥῆνος, ὅτε μὲν καταπίπτει ἡχῶν ἐπὶ τῶν μαύρων λίθων τοῦ στενοῦ, ὅτε δὲ φαίνεται ἀναπαυόμενος ὥς τις κεκμηκὼς ἐκ τῆς ὁδοῦ ἐπὶ τῶν προπόδων βράχων ἀπειλητικῶν. Οὐχὶ μακρὰν τῆς Πορρέτης, ὃ ὀρίζων ἐκτείνεται, αἱ ἄμπελοι, οἱ κῆποι καὶ τὰ χωρία ἀναφαίνονται.

Οἱ ὁδοιπόροι σταματῶσιν ἵνα γευματίσωσιν εἰς Βονωνίαν, ἐνθα διατηρεῖται πάντοτε ζωηρὰ ἡ μνήμη δύο μεγάλων καλλιτεχνῶν, τῆς Ἐλισάβετ Σιράνης, ἀποθανούσης διὰ δηλητηρίου κατὰ τὸ 26 ἔτος τῆς ἡλικίας της καὶ τῆς περιφήμου Προπερτίας Ῥώσση (1). Ὁ Βέϋλος, εἰς τῶν ἀγγλινουστέρων παρατηρητῶν

(1) Ἀναγκάζομαι νὰ παραπέμψω διὰ τὰς λεπτομερείας τῶν περὶ τῶν Βονωνίδων λεγομένων εἰς τὸ *Des Femmes par une femme — Les Italiennes*.

οὗς ἡ Γαλλία παρήγαγεν, ἡγάπα πολὺ τὴν πόλιν ταύτην ἥτις, ὥς ἔλεγεν, « ὀλιγώτερον προέβη εἰς τὸν μαρασμὸν » τῶν λοιπῶν ἰταλίδων πόλεων. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ληγάτων, ἡ ῥωμανικὴ δραστηριότης, εὐρισκομένη ἄνευ τινὸς ἀσχολίας, εὐκολώτατα ἐγίνετο ἔρμαιον τῶν ταραχωδῶν ἢ διεφθαρμένων πνευμάτων. Οἱ Αὐστριακοί, οἵτινες τέλος κατέστησαν, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα, ἀληθεῖς κύριοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων, ὧν τοσοῦτον χρόνον ἐγλίχοντο, εὐηρεστοῦντο συγχέοντες τοὺς ληστὰς μετὰ τῶν πατριωτῶν· ἡ πρὸς τὴν πατρίαν γῆν ἀφοσίωσις περιστέλλετο μετὰ τῆς αὐτῆς αὐστηρότητος μεθ' ἧς αἱ κατὰ τῶν προσώπων καὶ τῆς ἰδιοκτησίας ἀπόπειραι. Ἡ Αὐστρία, ἀδιακόπως ἀπειλουμένη ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Μεγάλου Ἐκλέκτορος ὑπὸ τῆς Πρωσίας τεινούσης νὰ γείνη ἡ Μακεδονία τῆς Γερμανίας, ἀναγκάζεται νὰ ζητῇ τρόπον τινὰ ἀποζημιώσεις εἰς τὴν ἀνατολικὴν χερσόνησον καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Κυρία ἤδη μέρους τινὸς τῆς ῥουμανικῆς χώρας (τῆς Βουκοβίνης, τοῦ Βανάτου, τῆς Τρανσυλβανίας), ἀποκαθισταμένη εἰς τὴν Βενετίαν καὶ εἰς τὸ Μεδιόλανον, ἐνόει κάλλιστα, ὅτι, ἵνα διατηρήσῃ τὴν κατοχὴν τῆς Λομβαρδίας καὶ τοῦ Ἑνετικοῦ, ἔπρεπε νὰ ἐκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς ἐφ' ὅλην τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον. Διὸ ἐμηχανᾷτο, ἵνα καταστήσῃ ὑποτελεῖς ἑαυτῆς μικροὺς τινὰς ἡγεμόνας ἀνικάνους τοῦ νὰ ὑπερασπίζωσιν ἑαυτοὺς κατὰ τῶν ὑπηκόων των, καὶ ἵνα ἀποκατασταθῇ εἰς τὰς ἐπαρχίας τὰς γειτνιαζούσας εἰς τὰς κτήσεις αὐτῆς, ἔνθα ἡ « ἐπανάστασις » τῇ παρεῖχε διηνεκεῖς προφάσεις ὅπως ἐπεμβαίνῃ.

Ὅτε ἡ Βονωνία ἠνώθη μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἰταλίας, ἡ ἐθνικὴ κυβέρνησις εὔρε τὴν χώραν ταύτην κατὰ γράμμα εἰς διάλυσιν! Ἡ αὐστηρότης τῆς Αὐστρίας δὲν εἶχε τρομάξει τοὺς ληστὰς, ἀλλ' εἶχε συνηθίσει ἔτι μᾶλλον τὰ πλήθη νὰ βδελύσ-

σωνται τοὺς νόμους τοὺς καταστάντας ὄργανα τῆς ξενικῆς καταπίεσεως. Ἡ ὁδοιπορία ἐκ Φλωρεντίας εἰς Βονωνίαν δὲν ἦτο ἄνευ κινδύνων, καὶ ἡ πόλις αὕτῃ κατεμαστίζετο ὑπὸ τῶν κλεπτῶν. Ὁ σιδηρόδρομος τοῦ Ἀπεννίνου ἀπεθάρρυνε τὰς ληστρικὰς συμμορίας, καὶ τὰς ἠνάγκασε ν' ἀφήσωσι τὰ ὅπλα. Νομάρχης τις νοήμων καὶ ἀποφασιστικὸς ἀπεκατέστησε τὴν τάξιν ἐν τῇ πόλει καὶ πρὸ πολλοῦ οὐδὲν ἐν ταῖς ἐφημερίσιν ἀνέγνωσα διεγείρον φόβους διὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν προτέρων καταχρήσεων, καίτοι τὰ Ἰταλικά φύλλα ὡς καὶ τὰ Ἀγγλικά δὲν ἔχουσι τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ κρύπτωσι τὰ ἀπαίσια γεγονότα.

Πολλοὶ Βονωνοὶ ἀνεχώρησαν μετ' ἐμοῦ διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, ἵνα μεταβῶσιν εἰς Ῥάβενναν. Ἐν ὅσῳ ἤμην ἐν Τοσκάνῃ, δὲν παρετήρησα ὅτι ἐγίνετο μεγάλη κίνησις διὰ τὰς ἐορτάς, καίτοι τὸ ὄνομα τοῦ Δάντη ἦτο βεβαίως ἱκανὸν νὰ ἐνεργήσῃ ἐπὶ τῆς φαντασίας τῶν συμπατριωτῶν του. Ἀλλ' ἅμα φθάσασα εἰς τὸ ἔδαφος τῶν Ῥωμανιῶν, ἔβλεπον παντοῦ ἐπικρατοῦσαν ἔκτακτόν τινα ζωηρότητα. Εἰς ἕκαστον σταθμὸν εὕρισκετο πλῆθος ἀνθρώπων κινουμένων, οἵτινες ἤρχοντο ἵνα χαιρετήσωσι τοὺς ὁδοιπόρους ἢ ἵνα συνοδεύσωσι (banda) μουσικὴν ἀναχωροῦσαν εἰς Ῥάβενναν. Ἐν Ἰταλίᾳ ἅπασαι αἱ ἐπαρχίαι, αἵτινες ἀνῆκον εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλλίαν, διετήρησαν ἰδιαιτέραν τινὰ φυσιογνωμίαν. Ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων ἀρχαία Γαλλία ἔμεινεν ἐστία τοῦ στρατιωτικοῦ πνεύματος, καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν σύγχρονον ἡμῖν Ἰταλίαν τοὺς καλλίστους αὐτῆς στρατηγοὺς τοὺς Γαριβάλδας, τοὺς Κιαλδίνας, τοὺς Λα-Μάρμορας, τοὺς Φάντας.

Εὔρον εἰς τὴν ἐν Ῥαβέννῃ ἀποβάθραν τὴν κόμισσαν Πουλχερίαν Ῥασπόνῃ καὶ τὸν ἀνδράδελφον αὐτῆς κόμητα Ἰωακεῖμ, ἑγγονον τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ἰωακεῖμ Μουράτου, ἀντι-

πρόσωπον καὶ σύνδικον (δήμαρχον) τῆς πόλεως. Ὁ ἐπὶ τῆς δημοσίου παιδείας ὑπουργός, ἐπιφορτισμένος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας νὰ τὸν ἀντιπροσωπεύσῃ εἰς τὰς ἐορτάς, κατέβαινεν ἐξ ἀτμαμάξης καθ' ὃν χρόνον καὶ ἐγώ. Ἐπορεύθην δὲ μετὰ τοῦ κόμητος πρὸς τὸ ἐπαρχεῖον, ἐνῶ μετὰ τῆς κομίσσης Πουλχερίας ἐπορευόμην πρὸς τὸ μέγαρον Ῥασπόνη, πλήρες εἰσέτι τῶν ἀναμνήσεων Ναπολέοντος τοῦ Α΄, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξιόλογος κόμισσα Λουϊσία εἶναι ἀνεψιά, καὶ τῶν τοῦ Ἰωακείμ Μουράτου, τοῦ ὁποίου εἶναι θυγάτηρ. Ἵνα ἐννοήσῃ τις τὰς ἐορτάς, αἵτινες ἔμελλον ν' ἀρχίσωσι καὶ τὴν εὐθυμον κίνησιν, ἥτις ἐπεκράτει ἐν Ῥαβέννη, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς ὄντως θείας ἀποστολῆς τοῦ ἀνορθώσαντος ἐν τῇ Δύσει τὸν Ἑλληνισμόν.

Ὁ Ὅμηρος, ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν τοῦ Οὐολφίου ὑπόθεσιν, δὲν εἶναι, εἰς ἀνὴρ, ἀλλ' ἡ προσωποποιήσις γενεᾶς τεραστίων ῥαψωδῶν, οἵτινες ἔψαλαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἡρώων τῆς καὶ τὰς τύχας τῶν ἀνδρείων αὐτῆς ναυτῶν. Προσέτι ἡ διαβόητος γαλήνη τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων, ὁ θαυμαστός καὶ ἀγλαὸς καρπὸς τῆς νεότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους δὲν λαλεῖ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου ὡς ἡ αὐστηρὰ μελαγχολία τοῦ Δάντη, ὅστις, ὡς ἡμεῖς, φέρει ἐπὶ τοῦ σκεπτικοῦ αὐτοῦ μετώπου τὸ ἔχνος τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα ὑποφέρει τὰς αὐτὰς ἡμῖν λύπας τοῦ ὁποίου ὁ νοῦς ἐπίσης θέλει νὰ ἐρευνήσῃ τὰ βάθη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Δὲν ἔχομεν μόνον πραγματικότητα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, δὲν ἔχομεν μόνον σύγχρονόν τινα, οὕτως εἰπεῖν, ἄνδρα, ἀλλ' ἔχομεν τύπον τέλειον τῆς φύσεώς μας, ὃν δυνάμεθα ν' ἀγαπῶμεν καὶ νὰ θαυμάζωμεν ἐνταύτῃ· ὁ Δάντης δὲν εἶναι μόνον ὁ ὑψιστος νοῦς ὁλοκλήρου ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ καρδία του εἶναι ἐπίσης φλογερὰ, ὅσον ἡ μεγαλοφυΐα του εἶναι ἔκτακτος. Ἄν

καὶ μισθὸν τὸν θάνατον μὲ τὸ μῖσος ἐκεῖνο, ὅπερ καταλαμβάνει μόνον τὰς ἐκλεκτὰς ψυχὰς, ἐνθουσιᾷ ὑπὲρ παντὸς ὅ,τι τῷ φαίνεται δίκαιον, μέγα καὶ ἀγαθόν. Αἰσθάνεται τις ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἐκείνην μερίδα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἥτις ὅταν πάντες ὑποκύπτωσι καὶ ἀπελπίζωνται, ὑψοῖ σταθερῶς τὸ μέτωπον πρὸς τὸν οὐρανόν, καὶ χαιρετίζει ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σκότους τοῦ καλύπτοντος τὸν κόσμον, τὴν ἀσθενῆ χαραυγὴν ἥτις ἀκολουθεῖται ὑπὸ ἡλίου ἱκανοῦ νὰ διασκεδάτῃ τὰ πυκνότατα σκότη.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ὁ ποιητὴς ἦτο ὄντως ποιητὴς ἦτοι δημιουργός. Τίς δὲ εἶναι ἄξιος τοῦ τίτλου τούτου μᾶλλον τοῦ ἀθανάτου Ἰταλοῦ, ὅστις μόνος ἐτέλεσε τὸ ἔργον τῶν ὁμηριδῶν ὅστις, τὸ ἔτι θαυμασιώτερον, δημιουργήσας γλῶσσαν ἐδημιούργησε νέον λαόν; Ἐὰν ἡ Ἰταλία δὲν εἶχε τὸν Δάντην, ἤθελεν εἶσθαι ὡς ἡ Γαλλία, ὅπου ἡ γλῶσσα τοῦ Οἶλ δὲν ἐξηφάνισε τὴν γλῶσσαν τοῦ Ὁκ, ὅπου ἡ οὐασκωνικὴ διάλεκτος διατηρεῖται πλησίον τῆς προβεγκιανῆς· ὅπου ἡ Γερμανικὴ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν ὑπάρχει ἀπέναντι τῆς πρὸς Δυσμᾶς Κελτικῆς, διηρημένη εἰς διαλέκτους κακοφώνους ἢ ἀνεπιτηδεῖους νὰ ἐκφράσῃ τὰς περιεκτικὰς ιδέας τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ὡς ὁ Μωϋσῆς, δώσας εἰς τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ τὰς πλάκας τοῦ Δεκαλόγου, ἐγκεχαραγμένου ἐπὶ τῶν λίθων τοῦ Σινᾶ, κατέστησεν αὐτοὺς ἔθνος ἀθάνατον, τὸ ὅποῖον οὔτε οἱ αἰῶνες, οὔτε αἱ καταδιώξεις ἠδυνήθησαν νὰ καταστρέψωσιν, οὕτως ὁ Δάντης, δώσας εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ ποίημα ὅπερ ἐν ὀλίγοις περιλαμβάνει τὰς παραδόσεις καὶ τὰς ἐφέσεις τῆς, ἐνίσχυσεν αὐτὴν ὥστε νὰ περιφρονῇ τὰς εἰσβολὰς καὶ ἐπαναστάσεις.

Ἐὰν ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὁ ποιητὴς ἦτο δημιουργός, ὡς πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἦτο προφήτης (*vates*), ἐνταῦθα ἡ λατινικὴ

μεγαλοφυΐα συμπληροῖ θαυμασίως τὸ ἔργον τῆς ἑλληνικῆς μεγαλονοίας.

Δὲν εἶναι προφήτης ὁ ἀτρόμητος στρατιώτης τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν, ὅστις, ἀφοῦ κατέδειξε καὶ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν του μαχόμενος ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τῶν ἀσιατικῶν στιφῶν « τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων, » τολμᾷ χωρὶς νὰ φοβηθῇ τὸν Ὀλυμπον, ν' ἀναγγείλῃ διὰ τοῦ στόματος τοῦ Προμηθέως δεσμώτου ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Διὸς δὲν θέλει εἶσθαι αἰώνιος; ὁ Λίσχύλος, κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου πάγου, ἐγένετο ἀδελφὸς τοῦ πριονισθέντος Ἡσαίου, κατὰ διαταγὴν βασιλέως εἰδωλολάτρου. Καὶ οὐχὶ ἀλόγως οἱ Πατέρες τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, μαθηταὶ ὄντες τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπιστήμης, εἶπον ὅτι ὁ λόγος εἶχε διαχύσει τὸ φῶς του ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου ὡς ἐπὶ τοῦ ἰσραηλιτικοῦ, ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ ὡς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ. Τὸ προφητικὸν τοῦτο χάρισμα τὸ ὁποῖον θαυμάζω εἰς τὸν ποιητὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, ἡ γενναία αὕτη τόλμη, ἡ κοινὴ εἰς τοὺς προδρόμους, τὸ προτέρημα τοῦτο λείπει εἰς τοὺς ἐπικοὺς ποιητάς. Ὁ Ἀγγλος Μίλτων ὅστις φαίνεται τοσοῦτον τολμηρὸς εἶναι ἀπλῆ ἡχὼ τῶν πρεσβυτερειῶν δοξασιῶν, καὶ ἂν καὶ εἶναι μέγας κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ καταγωνισθέντος μὲν Σατανᾶ, ἀλλὰ μήπω νικηθέντος, λαμβάνει ὡς τύπον ἓνα τῶν ἀδαμάστων ἐκείνων Καθαριστῶν τῆς δημοκρατίας, μίαν « τῶν σιδηρῶν ἐκείνων πλευρῶν » τοῦ Κρομουέλλου, οἵτινες ὑπέμειναν τὴν μοναρχίαν χωρὶς νὰ ὑποκύψωσιν εἰς αὐτήν, καὶ οἵτινες ἐκληροδότησαν εἰς τοὺς ἀπογόνους των τὸ κατὰ τῶν Στουάρτων μῖσος αὐτῶν. Ὁ Πορτογάλλος Καρμέντης, οὐ μόνον οὐδὲν τοῦ μέλλοντος προλέγει, ἀλλ' ἀναγκάζεται νὰ ἐπαναφέρῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὴν Ἴριν, τὴν Ἀφροδίτην

καὶ τὸν Βάκχον, ἐνὶ λόγῳ ἀναγκάζεται νὰ καταφύγῃ εἰς πεπλασμένα μέσα, ἀρμόζοντα μᾶλλον εἰς εἰδωλολάτρην ποιητὴν, ἢ εἰς ἀοιδὸν τῶν ἡρώων, οἵτινες ἀναχωροῦσιν ἵνα μεταδώσωσι τὸν χριστιανισμόν εἰς τὰς μεμακρυσμένας χώρας τῆς Ἰνδικῆς. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν Ἀραυκάνην τοῦ Ἰσπανοῦ Ἐρκίλλα, τὴν Μεσσιάδα τοῦ Γερμανοῦ Κλοπστόκκου καὶ τὴν Ἑρρίάδα τοῦ Γάλλου Βολταίρου, τίς δύναται, πρὸ πάντων τὴν Ἑρρίάδα, νὰ θεωρήσῃ αὐτὰς ὡς ἀληθῆ ἐπικά ποιήματα; Εἶναι δὲ σχεδὸν περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι αἱ κολοσσιαῖαι ἐποποιίαι αἱ ἀποδιδόμεναι εἰς τὸν Βυάσαν, ἥτοι ἡ Μαχαβαράτα, καὶ εἰς τὸν Βαλμίκην, ἥτοι ἡ Ραμαϋάνα, εἶναι ἀπλῆ ἀντανάκλασις τῶν δογμάτων τῶν ἐπιβεβλημένων εἰς τὴν Ἰνδικὴν ὑπὸ τῆς βραχμανικῆς θεοκρατίας.

Τοιοῦτος δὲν εἶναι ὁ Δάντης. Ἀναντιρρήτως αἱ δοξασίαι αὐτοῦ ἔχουσιν, ὡς αἱ τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σωκράτους, βαθείας ρίζας εἰς τὰς πεποιθήσεις τῶν συγχρόνων του, ὡς τὰ ὑψίκομα ἐκεῖνα δένδρα, τὰ ὅποια ἐγείρουσι τὴν κεφαλὴν των πρὸς τὸν οὐρανόν, ἀλλ' ὥνπερ ὁ ποῦς βαθέως ἐμπήγνυται εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς γῆς· διότι πρὸς οὐδένα τῶν υἱῶν τοῦ Ἀδάμ δέδοται νὰ ἀπαλλαγῇ ὁλοσχερῶς τῆς ἐνεργείας τοῦ μέσου ἐν ᾧ αὐξάνει. Ὅμως ἀντὶ νὰ θεωρήτῃ, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν συγχρόνων του, ὡς ἀδύνατον πᾶν τὸ ἐναντίον πρὸς τὰς προλήψεις τοῦ μεσαίωonos, ὁ τυρρηνὸς ποιητὴς ἀενάως φέρει τοὺς ὀφθαλμούς του πρὸς τὸ μέλλον. Διδασκόμενος ὑπὸ τοῦ μυστηριώδους ἐνστίκτου, ὅπερ συνενοῖ τοὺς Ἀποστόλους περὶ τὸν καταδιωκόμενον καὶ παραγνωριζόμενον Χριστὸν, ἐννοεῖ θαυμασίως ὅτι ὁ αἰὼν του δὲν ἐπραγματοποίησε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ λυτρωτοῦ· αἰσθάνεται ὅτι « ἡ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ θρησκεία » τὰ μέγιστα διαφέσει θρησκείας κεκοσμημένης μὲ τὴν λαμπρὰν πορφύ-

ραν τῶν Kaisάρων, ὠπλισμένης μὲ τὴν μάχαιραν τῶν βασιλέων τῆς γῆς, ἐστεμμένης μὲ τὰ διαδήματα αὐτῶν, καὶ ἀντικαθιστάσης ἀντὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος τὴν πανουργίαν καὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς πολιτικῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κοσμικῆς. "Πθελέ τις νομίσαι ὅτι παρευρέθη εἰς τὰς συνδιαλέξεις τοῦ διδασκάλου μετὰ τῶν μαθητῶν του· ὅτι τὸν εἶδε ἀπωθοῦντα μετ' ἀγανακτήσεως τὴν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐλκυσθεῖσαν μάχαιραν· ἀρνηθέντα τὸ νὰ πέσῃ τὸ πῦρ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοῦ οἴκου τῶν ἐναντίων του· ὅτι τὸν ἤκουσεν ἐπαναλαμβάνοντα εἰς τὸν Ῥωμαῖον ἐπίτροπον, ὅτι ἡ βασιλεία του « δὲν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. » Διὸ ὡς ὁ ἄκαμπτος ἐκεῖνος Παῦλος ὁ ταλμήςας νὰ ἐπιπλήξῃ τὸν Πέτρον αὐτὸν διὰ τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς πράγματα ἀσυμβίβαστα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνακαινίσεως, ὁ Δάντης δὲν φοβεῖται νὰ κατηγορήσῃ τὴν παπικὴν ἐξουσίαν, ὅτι κατέστησε τὸν σταυρὸν τοῦ Γαλιλαίου μάχαιραν, καὶ σκῆπτρον τὴν ποιμαντικὴν ράβδον τῶν ἱερομαρτύρων τῆς ἀρχετύπου Ἐκκλησίας. Εἰς ἐποχὴν τόσον ἐστερημένην παντὸς ἰδανικοῦ, δὲν φοβεῖται ν' ἀναγγεῖλῃ, ὅτι ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ δὲν θέλει μείνει ἄγονος, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ θέλει θριαμβεύσει κατὰ τῶν ματαίων ἀνθρωπίνων λογισμῶν καὶ ὅτι ὁ κόλκος τοῦ σινάπεως, ὁ πατηθεὶς ὑπὸ τοσοῦτων κτηνωδῶν καὶ ἀνοήτων γενεῶν, τέλος θέλει βλαστήσει καὶ γείνῃ ὑπερμέγεθες δένδρον, ἵνα κατασκηνώσωσιν ὑπ' αὐτὸ ὅλα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

Ὁ δὲ λαὸς ἐν τῷ φυσικῷ αὐτοῦ ἐνστίκτῳ τοσοῦτῳ καλῶς ἐνόησε τὸν προφητικὸν χαρακτῆρα τῆς ποιήσεως τῶν Αἰσχύλων καὶ τῶν Δαντῶν, ὥστε ἐκόσμησε τὴν νεότητά καὶ νηπιότητα αὐτῶν διὰ τῶν μυθικῶν στεμμάτων, δι' ὧν ἀγαπᾷ νὰ στολίζῃ τὴν ζωὴν τῶν ὀργάνων τῆς θεότητος. Διηγοῦνται ὅτι, ὅτε ὁ αἰοδὸς τῶν *Περσῶν* ἀπεκοιμήθη εἰς ἄρπελον, ὁ θεῖος υἱὸς τοῦ

Αἰὼς καὶ τῆς Σεμέλης, ὁ προστάτης τῶν τραγικῶν ποιητῶν, τῷ ἐνεφανίσθῃ κατ' ὄναρ, καὶ τὸν διέταξε νὰ ποιήσῃ τραγωδίας. Λέγουσιν, ἐπίσης ὅτι ὁ Βρυνέττος Λατίνης προεῖπεν ὅτι ὁ υἱὸς τῆς Βέλλας ἔμελλε ν' ἀπολαύσῃ μεγίστην δόξαν, καὶ προσθέτουσιν, ὅτι ἡ εὐτυχὴς ἐκείνη μήτηρ εἶδε, πρὶν ἢ τὸν γεννήσῃ, ὄνειρον μυστηριῶδες, ὅπερ προεμήνυεν ὅλην τὴν δόξαν αὐτοῦ. Προφήτης ὢν, κατὰ τὴν θρησκευτικὴν τάξιν, ὁ Δάντης εἶναι τοιοῦτος προσέτι καὶ κατὰ τὴν κοινωνικὴν. Ἡ Βεάτριξ αὐτοῦ δύναται νὰ καθεσθῇ πλησίον τοῦ ποιητοῦ, ὅστις τὴν θαυμάζει καὶ τὴν ἀγαπᾷ, ὡς τελείαν ἔκφρασιν τοῦ ἐπὶ γῆς ἀδημιουργήτου καλοῦ, καὶ νὰ συνδιαλέγεται μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν προβλημάτων τῶν ἐπασχολούντων ὅλας τὰς μεγάλας ψυχάς. Ἐνῷ αὐτὸς θέλει ἐργάζεσθαι εἰς τὸ νὰ λύῃ αὐτὰ δι' ἐρευνῶν φιλοπόνων πνεύματος δραστηρίου καὶ νοήμονος, αὕτη, δι' ἰδιαιτέρου τινὸς ἐνστίκτου, ὅπερ ἡ Πρόνοια δίδει εἰς τὰς λεπτὰς καὶ εὐαισθητοὺς φύσεις, ὑψοῦται πρὸς τὴν χώραν εἰς τὴν ὁποίαν ἐξαφανίζονται ἐν τῷ ὀλολαμπεῖ τοῦ οὐρανοῦ φωτὶ πάντα τὰ σκότη, ἅτινα καλύπτουσι τὰς ἀσθενεῖς χώρας τοῦδε τοῦ κόσμου. Ὅθεν θέλεις ἰδεῖ μετ' ὀλίγον τὴν γυναῖκα, διδασκομένην ὑπὸ τῆς θείας φωνῆς τῆς ὁμιλούσης ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας της, ν' ἀπευθύνῃ πρὸς τὰ ἔθνη λαλιὰν, ἣν θέλουσι νομίσαι ὡς θείαν ἀποκάλυψιν. Ἄφες νὰ παρέλθῃ αἰὼν, καὶ ἡ ποιμενὶς τῆς Δομβρεμῆς θέλει ζωσθῇ τὸ ξίφος τῶν ἀνδρείων, θέλει σηκώσῃ ἐκ τῆς κόνεως τὴν κρινοειδῆ σημαίαν, θέλει φανῇ εἰς τὴν τεταπεινωμένην Γαλλίαν ὡς ἀδελφὴ τῆς Βεάτρικος, ἐμπνεομένη ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Παντοκράτορος, ἀλλὰ τολμηροτέρα καὶ δραστηριωτέρα ἐκ τοῦ λυπηροῦ αἰσθήματος τῶν δυστυχιῶν τῆς πατρίδος της. Τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Τὸ ὃν τοῦ ὁποίου εἶχον χλευάσει τὴν ἀδυναμίαν καὶ ἀστασίαν, ἀφοῦ ἔσχε τὴν ἰσχὺν νὰ νικήσῃ, θέλει λάβῃ καὶ τὸ θάρρος τοῦ

ν' ἀποθάνῃ! Ἡ ἐν Ῥοτομάγῳ πυρὰ θέλει καταστῇ ὡς νέος Γολγοθᾶς, ἐν ᾧ ἡ γυνὴ θέλει ἰδεῖ λάμπουσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της, κλείσθεις ἤδη ὑπὸ τοῦ φλωρεντίνου προφήτου, τὴν ἀκτινοβολίαν τῶν ἁγίων καὶ τῶν μαρτύρων. Πρὸ τοῦ θανάτου τῆς Ἰωάννης δ' Ἄρκ, ἡ Βεάτριξ ἠδύνατο νὰ φανῇ ὡς ὅν τι καθαρῶς ἰδανικόν· μετὰ τὸν σκληρὸν ὁμῶς θάνατον τῆς ἡρωίδως ταύτης, ἥτις ἔσωσε τὴν Γαλλίαν, καὶ τὴν ὁποίαν ἡ Βασιλεία, ἡ Ἐκκλησία, ἡ Ἀριστοκρατία καὶ ὁ λαὸς ἐγκατέλειψαν ἀνάνδρως εἰς τοὺς ἐχθρούς της, τίς δύναται ν' ἀρνηθῇ εἰς τὸν αἰδὸν τῆς Θείας κωμωδίας ὅτι κατεῖχε τὸ θαυμασιώτατον τοῦ μέλλοντος ἐνστικτον;

Καὶ τὰ συμβεβηκότα ταῦτα, τῶν ὁποίων μάρτυρές τινες ζῶσιν ἀκόμη, προσέθηκαν νέαν λαμπρότητα εἰς τὸν προφητικὸν αὐτοῦ στέφανον. Ὁ κόσμος ἐκλονίσθη, περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὑπὸ τῆς μεγίστης ἐπαναστάσεως, ἥτις ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ μετεμόρφωσε τὴν κοινωνίαν. Αἱ γυναικες ἄρά γε ἐδείχθησαν ἀδελφαὶ ἀνάξιαί τῆς Βεάτρικος; Δὲν ἐφάνησαν ἐν ταῖς τάξεσιν ἀπάντων τῶν κομμάτων, δίδουσαι τὸ παράδειγμα τῆς μεγίστης ἀφοσιώσεως καὶ αὐταπαρνήσεως; Μεταξὺ τῶν ὑπερασπιστῶν τάξεως πραγμάτων καταδεδικασμένης εἰς ἀφανισμόν, τίς ῥίπτει τελευταίαν δόξαν ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἐτοιμοθανάτου πολιτεύματος; Βεβαιότατα ἡ βασίλισσα τῆς Γαλλίας, μεγαλειτέρα ἐνώπιον τῶν δικαστῶν της, ὅταν ἀποτείνεται πρὸς τὰς μητέρας, παρὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Κεραμικοῦ· μεγαλοπρεπεστέρα ἐπὶ τῆς ἀπαισίου ἀμάξης παρὰ ἐν τῇ αὐλῇ « τοῦ βασιλέως » ἢ Μαρίας τῆς Θηρεσίας; Ποῖον εἶναι τὸ ἡγεμονικώτατον πρόσωπον τῆς δημοκρατικῆς μερίδος; Δὲν εἶναι ἡ εὐγενὴς καὶ ὡραία ἐκείνη Ἠγερία τῶν Γερονδίνων, ἥτις, τὴν προτεραίαν τοῦ θανάτου ἑαυτῆς, γράφει τὰ ἀπομνημονεύματά

της μετὰ τῆς γαλήνης τοῦ Σωκράτους, ἐτοιμαζομένου νὰ πῇ τὸ κώνειον, καὶ ἥτις, δολοφονηθεῖσα ἐν ὀνόματι τῆς δημοκρατίας, ἀποποιεῖται ν' ἀρνηθῇ τὴν λατρείαν ὁλοκλήρου τῆς ζωῆς της, καὶ ἀποθνήσκει γαλήνιος καὶ ὑπερήφανος ὡς ἀδελφὴ τοῦ Κάτωνος; Ἐὰν ἤμην μαθήτρια τῶν στωϊκῶν καὶ ἂν δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκείνην κοινωνίαν, ἥτις σεμνύνεται ὅτι ἔχει πολιτικὴν πίστιν ἀνωτέραν τῆς τῶν Ἀρμοδίων καὶ τῶν Βρούτων, δὲν ἤθελον δυνηθῇ νὰ παρασιωπήσω σέ, ὃ ἄξιε γόνε τοῦ ποιητοῦ, ὅστις ἐνόησε τόσον καλῶς τὸ ὑπερήφανον πνεῦμα τῆς δημοκρατικῆς Ῥώμης (1), ἀτρόμητε Καρλόττα Κορδέϋ, ὡραία, κοσμία καὶ ἀδυσώπητε ὡς θυγάτηρ τῆς ἀρχαίας πατρικίας λυκαίνης, ἥτις ἐτόλμησας νὰ πλήξῃς τὸν βδελυρότατον « τῶν αἰμοχαρῶν δημίων (2). » Ἀλλ' εἶπον ἀρκετὰ, ἵν' ἀποδείξω ὅτι ὁ φίλος τῆς Βεάτρικος, καὶ ὅταν φαίνεται ὑψούμενος διὰ τῶν ἰσχυρῶν πτερύγων τῆς ποιήσεως εἰς ἄπειρον ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ἀντὶ νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τοὺς ἀνισχύρους ἐκείνους φαντασιοσκόπους τοὺς συγχέοντας τὸ ἰδανικὸν μετὰ τοῦ ἀδυνάτου, ὑπεῖκει εἰς τὸν τῆς Προνοίας νόμον, ὅστις καθιστᾷ τὸν νοῦν ποιητῶν τινῶν θέατρον, ἐν ᾧ παρίστανται κατὰ πρώτην φορὰν τὰ ὄντα, ἅτινα μέλλουσι ν' ἀποτελέσωσιν ποτε τὸν στολισμὸν τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου. Οὕτω δείκνυνται εἰς τὸν Αἰνεῖαν, ὅταν διὰ μέσου κλάδου χρυσοῦ εἰσδύῃ εἰς κόσμον ἀπηγορευμένον, αἱ μεγάλαι ψυχαί, αἵτινες ἔμελλον νὰ ᾔναι τιμὴ τῆς γενεᾶς του, τοῦ κράτους καὶ τοῦ κόσμου. Αἱ σκέψεις αὗται ἐξηγοῦσι τὴν βαθεῖαν ἐντύπωσιν, ἣν προῦξένησεν ἐν Ἰταλίᾳ ἡ

(1) Ἡ Καρλόττα δ' Ἀρμάνς δὲ Κορδέϋ κατήγετο ἐκ τῆς Μαρίας Κορνη-
Μας, ἀδελφῆς τοῦ γράψαντος τοὺς Ὀρατίους.

(2) Ὡς εἶπεν ὁ Ἀνδρέας Σενιέρος.

ἀνακάλυψις τῶν ὀστέων τοῦ Δάντη, γενομένη κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1865.

Ἐὰν ἐπρόκειτο μόνον νὰ ἐορτάσωσιν ὡς ἐν Φλωρεντία τὴν ἑκτὴν ἐπαιώνιον τελετὴν τῶν γενεθλίων τοῦ Δάντη, ἡ συγκίνησις ἤθελεν εἶσθαι ἀρκετὰ μετρία. Ἦθελον ἀπαγγεῖλει ἓνα ἢ δύο λόγους, ἤθελον αὐτοσχεδιάσει ἀσμάτιά τινα, καὶ ἀπαγγεῖλει τινὰ τεμάχια ἐκ τῆς *Θείας κωμωδίας*. Ἀλλ' ἐνῶ τὸ δημοτικὸν συμβούλιον, ἀφοῦ διέταξεν, αἱ ἐορταὶ ν' ἀναβληθῶσιν ἐπ' ὀλίγον, ἵνα οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ δυνηθῶσι νὰ παρευρεθῶσιν εἰς Φλωρεντίαν, κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἀγάλματος τοῦ Δάντη ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Ἀγίου Σταυροῦ, ἐκαμνέ τινας ἐργασίας ἐν τῷ ναυδίῳ τοῦ Δάντη καὶ ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τῆς Βρακκιοφόρτε, δύο ἐργάται, ὁ Πῖος Φελέττης καὶ ὁ Ἀγγελος Δράδης, ἀνεκάλυψαν κιβώτιον ξύλινον περιέχον τὰ ὀστᾶ τοῦ μεγάλου Γιβελίνου.

Λέγουσιν, ὅτι ὁ Δάντης, προγραφείς ὑπὸ τῆς Φλωρεντίας (*parvi Florentia mater amoris*) διῆλθε τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἐν Ῥαβέννη (ιδεὲ G. Martinelli-Cardoni, *Dante Allighieri in Ravenna*; Ravenna, Angeletti, 1864. — Lucertini, *Vita di Dante*, cap. X. Ravenna, Stamperia nazionale 1865) (1). Οἱ Ῥαβεννάται, οἵτινες τῷ ἔδωκαν ἐστίαν, τῷ ἔδωκαν καὶ τάφον (ιδεὲ Adolfo Borgogni, *il sepolcro di Dante*, Firenze, Barberà 1865). Ὁ Γκίδος Νοβέλλος δὲ Πολέντα τῷ ἐξησφάλισεν ἐντιμον ταφὴν, ἀλλὰ πρόσκαιρον, πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῶν *Νεωτέρων Ἀδελφῶν*. Τὰ δυστυχήματα καὶ ὁ πρόωρος θάνατος

(1) Τὰ περὶ τῆς ἐν Ῥαβέννη διαμονῆς τοῦ Δάντη ἐξετέθησαν μετὰ πολλῆς πολυμαθείας παρὰ τοῦ Κόμητος Ἀλεξάνδρου Κάππη (Cappi) εἰς τὸ ἑαυτοῦ σύγγραμμ. *Dante in Ravenna*; Firenze, 1866.

τοῦ εὐπατρίδου τούτου δὲν τῷ επέτρεψαν νὰ πραγματοποιήσῃ τοὺς σκοποὺς του, καὶ ὁ Δάντης ἔμεινεν ὅπου ἐτέθη, μέχρι τοῦ 1483. Τότε ὁ Βερνάρδος Βέμβος, πραιτὼρ τῆς ἐνετικῆς δημοκρατίας, ἐπεφόρτισε τὸν Πέτρον Λομβάρδην νὰ ἀνεγείρῃ μαρμαρινὸν μνημεῖον μετ' ἀναγλύφου εἰκόνης καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἣτις ὑπάρχει ἀκόμη. Τὸ μνημεῖον τοῦτο, ἐπισκευασθὲν κατὰ τὸ 1692, διεφυλάχθη, ὁ δὲ ληγάτος Λουίγης Βαλέντης Γονζάγας διέταξε τὸν Ῥαβεννάτην Κάμιλλον Μόραν νὰ κατασκευάσῃ τὸ ταῖδιον. Ἀλλ' ὁ Δάντης δὲν ἔμελλε ν' ἀπολαύσῃ ἡσύχως τῶν τιμῶν, ἃς τῷ ἀπέδιδον πρῶτον μὲν οἱ προστάται του, ἔπειτα δὲ οἱ θαυμασταί του. Κατεδιώχθη καὶ μετὰ θάνατον ὑπὸ τῶν Παπῶν, καὶ τοῦ φιλαργύρου Ἰωάννου τοῦ ΚΒ', ὅστις, ὡσαύτως θεωρηθεὶς ὡς αἰρετικὸς διὰ τὰς δοξασίας του περὶ τῶν ὁράσεων τῶν μακαρίων, ἀφοῦ παρήγειλλε νὰ καῇ τὸ περὶ *Μοναρχίας* βιβλίον ὑπὸ τοῦ δημίου, διέταξε τὸν ἀνεψιὸν του Βερτράνδον δὲ Ποῦέλ, ληγάτον τῆς Βονωνίας, νὰ ὑπάγῃ εἰς Ῥάβενναν, ν' ἀνοίξῃ τὸν τάφον τοῦ ποιητοῦ, νὰ ἐξαγάγῃ τὰ ὀστέα, νὰ τὰ καύσῃ καὶ νὰ ῥίψῃ τὴν τέφραν αὐτῶν εἰς τὸν ἀέρα. Ὁ Καρδινάλιος, εὐρὼν ἀπροσδόκητον ἀντίστασιν, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τοῦ σκοποῦ του. Τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς, οἱ Φλωρεντινοὶ, κινηθέντες ὑπὸ ἐναντίου αἰσθήματος, κατέβαλον πᾶν μέσον, ὅπως καταστῶσι κύριοι τοῦ σεβαστοῦ λειψάνου τοῦ ποιητοῦ των. Ὅτε Λέων ὁ Ι' εἰς τῶν Μεδίκων, ἀνέβη εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον, ἀπετάθησαν πρὸς τὸν ἑαυτῶν συμπολίτην παρακαλοῦντες αὐτὸν, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὰς αἰτήσεις των. Οἱ Ῥαβενναῖται, ἐπίσης ἀνήσυχοι καὶ διὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς Φλωρεντίας, καὶ διὰ τὴν μνησικακίαν τῆς Ῥώμης, ἐσυνείθισαν νὰ τρέμωσι διὰ τὴν πολύτιμον παρακαταθήκην, ἣν ἦσαν ἐμπεπιστευμένοι. Οἱ δὲ Φραγκισκανοὶ, τοὺς ὁποίους αἱ ἀνησυχίαι αὐταὶ ἐτάραττον ἰδίως, διότι ἡ κόνις τοῦ Δάντη ἔδιδεν εἰς

τὸ μοναστήριόν των μεγάλην σπουδαιότητα, καὶ οἵτινες προσέτι ἐφοβοῦντο μήπως ἀναγκασθῶσι νὰ τὴν παραχωρήσωσιν εἰς τὴν κοινότητα τῆς Ῥαβέννης, ἀπεφάσισαν ν' ἀφαιρέσωσι τὰ ὀστᾶ ἐκ τοῦ τάφου καὶ νὰ τὰ κρύψωσιν ἐπιμελῶς. Καίτοι τὰ θρησκευτικὰ τάγματα καλύπτουσι μὲ μυστήριον ὅλας των τὰς πράξεις, ἀόριστός τις παράδοσις ἐβεβαίον ὅτι τὰ λείψανα τοῦ ποιητοῦ δὲν ἦσαν πλέον ἐν τῷ τάφῳ αὐτοῦ. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς 27^{ης} Μαΐου ἀπέδειξεν ὅτι ἡ παράδοσις ἦτο ἀληθής.

Δὲν θέλω εἰσέλθαι εἰς λεπτομερείας αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται σαφέστατα ἐκτεθειμέναι ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ μηχανικοῦ τῆς δημαρχίας Κυρίου Ῥωμόλου Κόντη καὶ τοῦ Κυρίου Πρίμου Οὐκελλίνη (ιδεὲ Conti, *La scoperta delle ossa di Dante; Ravenna, Angeletti, 1865.* — Uccellini, *relazione storica sull' avventurosa scoperta delle ossa di Dante; Ravenna, Angeletti, 1865*). Ὁ Κόμης Ἰωακείμ Ῥασπόνης καὶ ἡ δημαρχία προενόησαν τὰ ἀναγκαῖα, ἐν' ἀποδειχθῇ ἡ ταυτότης τῶν λειψάνων τοῦ Δάντη, (ιδεὲ *Rogito fatto in Ravenna sulle ore 10 antimeridiane del giorno 27 Maggio 1865 per solennemente certificare lo scoprimento delle ossa del divino poeta; Ravenna, Angeletti*). Ἡ δὲ κυβέρνησις δὲν ἔμεινεν ἀργή. Ὁ ἐπὶ τῆς δημοσίας παιδείας ὑπουργὸς διώρισεν ἐπιτροπὴν συνισταμένην ἐκ τοῦ κόμητος Ῥασπόνη, τοῦ ταξιάρχου Α. Βαννούκη, τοῦ ἡγουμένου ταξιάρχου Ἰουλιαννοῦ, τοῦ ἱππότου Παγανούκη καὶ τοῦ κόμητος Α. Κάππη, βιβλιοθηκαρίου τῆς Ῥαβέννης, ἐπιτροπὴν τῆς ὁποίας ἡ προεδρεία ἀνετέθη εἰς τὸν κόμητα Γοτζαρδίνην. Τὴν δὲ 12 Ἰουνίου ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη διεδήλου ὅτι, ἀφοῦ ἐξήτασε τὰ ἀνατομικὰ γεγονότα καὶ πᾶν ὅ τι ἀπέβλεπε τὴν ἱστορίαν τοῦ μαυσωλείου τοῦ Δάντη, ἐπείσθη ὅτι τὰ ὀστᾶ ἦσαν ὄντως τὰ τοῦ ποιητοῦ. Προσέθετε δὲ ὅτι μεταξὺ

τῶν λόγων τῶν δυνηθέντων νὰ παρακινήσωσι τὸν Ἀδελφὸν Σάντη νὰ κρύψῃ τὰ λείψανα τοῦ Δάντη, τῇ ἐφαίνετο μετὰ πιθανότητος, ὅτι ἡ ἀμιλλα ἡ περὶ τῆς παρακαταθήκης ταύτης μεταξὺ τῆς κοινότητος καὶ τῶν Φραγκισκανῶν, ἦτο ἡ πραγματικὴ αἰτία τῆς τοῦ μοναχοῦ προφυλάξεως (ιδὲ *Relazione della commissione governativa eletta a verificare il fatto del ritrovamento delle ossa di Dante in Ravenna, Firenze, 1865. Stamperia reale*).

Β'.

Αἱ ἐν Ῥαβέννῃ ἐορταί, ἀρξάμεναι τὴν αὐγὴν τῆς 24 Ἰουνίου, (N. E.), ἐτελείωσαν τὴν 26 περὶ τὴν 5^{ην} ὥραν τῆς ἐσπέρας, ὅτε τὰ ὀστᾶ τοῦ Δάντη προσαγορευθέντα, ἐν τῷ θριάμβῳ αὐτοῦ, ὑπὸ τινος τῶν πολυμαθεστάτων μελῶν τοῦ κλήρου (1) καὶ αὖθις ἀνεπαύοντο ἐν τῷ μαυσωλείῳ τοῦ *raïdίου*. Χωρὶς νὰ ἀναφέρω ὅ,τι αἱ ἐορταὶ αὗται ἔχουσι κοινὸν μὲ τὰς τελετὰς τοῦ αὐτοῦ εἶδους, θέλω περιορισθῆ εἰς τὰ χαρακτηρίζοντα ταύτην ἰδίως.

Πρῶτον μὲν πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ Ῥάβεννα θαυμασίως ἐξελέχθη πρὸς τοιαύτην τελετὴν. Καταστᾶσα πρωτεύουσα τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, λαμβάνει μετὰ χαρᾶς τὸ ὄνομα « δευτέρα Ῥώμη », διότι ἐχρησίμευσεν ὡς ἄσυλον εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν μεγαλειότητα. Ὁ τάφος τῆς *Αὐγούστης* Πλακιδίας, ὃν πρὸ τοσούτων αἰώνων

(1) *Nella solenne deposizione delle ritrovate ossa di Dante nell'antico loro sepolcro, discorso recitato il 26 di Giugno 1865 da Giambattista Giuliani, espositore della divina commedia nell'istituto degli studi superiori in Firenze, Ravenna, Angeletti, 1865.*

διετήρησεν, ὑπενθυμίζει καὶ εἰς τὸν τὰ μάλιστα ἀφηρημένον ἀποδημητὴν τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς θυελλώδους ἐκείνης περιόδου τῆς ἱστορίας τῶν Ἰταλῶν. Ἄμα δὲ ἡ αὐτοκρατορία, ἐκνευρισθεῖσα ὑπὸ τοῦ δεσποτισμοῦ, ὑπέκυψεν εἰς τὰς καταφερομένας εἰς αὐτὴν πληγὰς ὑπὸ τῶν ἀναριθμήτων ἐχθρῶν της, ἡ Ῥάβεννα ὑπῆρξεν ἡ ἔδρα τῶν Γερμανῶν βασιλέων, Ὀδοάκρου καὶ Θεοδωρίχου, διαδόχων τῶν Καισάρων. Πρωτεύουσα τοῦ ἀρχαιοτάτου ἰταλικοῦ βασιλείου, φύλαξ τοῦ τάφου τοῦ Θεοδωρίχου ἐκείνου, τοῦ μεγίστου τῶν Γερμανῶν στρατηγῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅστις ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ γείνη ὁ Κλοδοβῆκος τῆς χερσονήσου, ἡ Ῥάβεννα δὲν ἐλησμόνησεν ὅτι τὸ ὄνομα *rex Italiae* πρώτην φορὰν ἀντήχησεν ἐν τοῖς τείχεσιν αὐτῆς. Αἱ παραδόσεις εἶναι οὐχ ἥττον ἀξιόλογοι κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν ἢ κατὰ τὴν πολιτικὴν. Αἱ ἀρχαῖαι καὶ περίεργοι βασιλικαὶ (ἐκκλησίαι) μᾶς ἐπαναφέρουσιν εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν συγκεντροῦται ἔτι μᾶλλον ἡ προσοχὴ τῆς Ἰταλίας, ἐποχὴν ἣτις ἐγίνωσκεν ἀκόμη νὰ συμβιβάζῃ βαθμὸν τινα ἀνοχῆς καὶ τὰ διάφορα ἔνστικτα τῶν λαῶν μετὰ τῆς προσφιλοῦς εἰς τὰς λατινικὰς φυλὰς ἐνότητος.

Ἄλλ' ὅτε ἀνέτειλεν εἰς κυανοῦν οὐρανὸν ὁ ἀκτινοβόλος ἥλιος τῆς 24^{ης} Ἰουνίου, ἡ Ῥάβεννα ἐφαίνετο λησμονοῦσα πρὸς στιγμὴν τὴν δόξαν τοῦ παρελθόντος, ἀπολαύουσα μόνον τὴν εὐτυχίαν τοῦ νὰ ἐορτάσῃ τὸν ἐνδοξὸν ἐξόριστον τὸν ὀφείλοντα εἰς αὐτὴν τάφον. Ἐκ τῆς αὐγῆς ὁ χαρμόσυνος ψιθυρισμὸς τῆς πόλεως ἠκούετο μέχρι τοῦ Ῥασπονείου μεγάρου. Δὲν ἐβράδυνε δὲ ὁ ἥχος τῶν κωδῶνων καὶ τοῦ πυροβολικοῦ νὰ καλύψῃ ὅλους τοὺς τῆς πόλεως θορύβους. Ἡ βοή τοῦ τηλεβόλου, μιγνυομένη μετὰ τῆς τοῦ κώδωνος, ἀντήχει καθ' ὅλην τὴν εὐρείαν πεδιάδα, ἐν ἣ καίται ἡ Ῥάβεννα. Τὰ παράθυρα, ἀφ' ὧν ἐκρέμαντο οἱ παι-

κιλόχρους (*arazzi*) τάπητες, εἶχον ὑψώσει τὴν σημαίαν τῆς ἀναγεννηθείσης Ἰταλίας, σημαίαν ἤδη πολλάκις διαπερασθεῖσαν ὑπὸ τῶν σφαιρῶν. Ἡ εὐφυὲς φαντασία τῶν Ἰταλῶν εἶχεν ἐξαντλήσει ὅλα τῆς τὰ μέσα, ἵνα ἐκφράσῃ τὸν ὑπὲρ τοῦ θείου ποιητοῦ ἐνθουσιασμόν της. Εἰκόνες, στίχοι, ἐπιγραφαί, στέφανοι ἐκ δάφνης, τὰ πάντα ἐμαρτύρουν τὸ ὁμόθυμον τῶν αἰσθημάτων, τῶν πληρούντων κατὰ τὴν ὡραίαν ἐκείνην ἡμέραν ἀπάσας τὰς καρδίας.

Ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Βρακκιοφόρτε τὰ πράγματα ἦσαν οὕτω πως διατεθειμένα, ὥστε νὰ φαίνεται καλῶς ἡ ὑελίνη λάρναξ ἡ περιέχουσα τὰ ὀστέα τοῦ Δάντη διατεθειμένα ἐν εἵδει σκελετοῦ (1). Τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο κατέστη εὐλόγως τὸ κέντρον πρὸς τὸ ὁποῖον συνέπιπτον ἡ προσοχὴ τῶν ξένων καὶ αἱ λιτανεῖαι, αἵτινες εἰσὶ μέγα τι στοιχεῖον τῶν Ἰταλικῶν ἐορτῶν. Ἡ λιτανεία τῆς 24, ἥτις ἐτελείωσε διὰ λόγου πατριωτικωτάτου τοῦ κόμητος Ῥασπόννη (2), συνέκειτο πρὸ πάντων ἐκ τῶν τοπικῶν ἀρχῶν καὶ ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν πολιτικῶν ἢ φιλολογικῶν συλλόγων τῶν ἐλθόντων εἰς Ῥάβενναν, ἵνα συμμετάσχῃ τῆς μεγάλης ταύτης ἐπιδείξεως. Κατὰ τὴν λιτανείαν τῆς 25^{ης}, συγκειμένην κυρίως ἐκ τῶν συντεχνιῶν, διεκρίνετο ἀπ' ἐναντίας τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον. Ἐφαίνετο ὅτι εἶχε δοθῇ μεγίστη ἐλευθερία εἰς ὅλας τὰς τάξεις καὶ εἰς πάντα τὰ εἶδη τῶν ἐπιδείξεων, καὶ ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι μετεχειρίσθησαν τὴν ἐλευθερίαν ταύτην μετὰ μετριότητος ὄντως παραδειγματικῆς. Ἐνὶ λόγῳ ἡ ἀπόπειρα ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Καρόλου-Ἀλβέρτου

(1) Ὁ σκελετὸς δὲν εἶναι ὁλόκληρος· ἡ ἄνω σιαγὼν δὲν εὗρέθη.

(2) *Parole pronunciate dal conte cavaliere Gioacchino Rasponi, sindaco di Ravenna, il giorno 24 Giugno, in occasione del sesto centenario della nascita di Dante.* (Ravenna, Angeletti, 1865).

εἰς μίαν τῶν λατινικῶν τούτων χωρῶν, τὰς ὁποίας ἐκήρυξαν τοσάκις ἀνεπιδέκτους τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, μέχρι τοῦδε ἐπέτυχεν ἐντελῶς. Ἡ ἐλευθεροτυπία δὲν παράγει οὔτε ἐν Βονωνίᾳ οὔτε ἐν Μεδιολάνῳ τὰ δεινὰ, τὰ ὅποια αἱ φωνασκίαι συνήθως τῇ ἀποδίδουσιν. Ἀναμφιβόλως ἐν τῷ ἰταλικῷ τύπῳ, ὡς καὶ ἐν ταῖς βουλαῖς, συζητοῦσι μετὰ τῆς μεσημβρινῆς ἐκείνης ζωηρότητος, ἥτις ἴσως δὲν φοβεῖται ἀρκούντως τὰς ἐν τοῖς λόγοις ὑπερβολάς· ἀλλ' οὐσιωδῶς τὰ πνεύματα δὲν εἶναι περισσότερον ταραχοποιὰ παρ' ὅσον ἐν Παρισίοις ἢ ἐν Βρυξέλλαις. Τὸ ὑπουργεῖον ἀφίνει τὰς πράξεις αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκτίμησιν πολυαριθμῶν ἐφημερίδων πασῶν τῶν ἀποχρώσεων, μὴ διδουσῶν λόγον τῆς πολεμικῆς των, εἰμὴ εἰς ὀρκοδικεῖον συνιστάμενον ἐκ πολιτῶν ἀνεξαρτήτων. Αἱ πεφωτισμέναι τάξεις ἐν Ἰταλίᾳ ἐννοοῦσι, καὶ ἡ πεποιθήσις αὕτη ἔτι μᾶλλον τείνει νὰ διαδοθῇ ἐν Εὐρώπῃ, ὅτι τὰ ὑλικά ὡς καὶ τὰ ἠθικά συμφέροντα δὲν ἔχουσι βεβαίαν ἐγγύησιν, εἰμὴ ὑπὸ κυβερνήσεις ἐλευθέρας καὶ ὅτι αἱ ἐφήμεραι φαντασίαι ἐξουσίας οὐδέποτε σπουδαίως ἐξελεγχομένης, εἶναι πολὺ μᾶλλον ἐπικίνδυνοι πρὸς τὰ συμφέροντα ταῦτα ἢ αἱ πρόσκαιροι ταραχαὶ αἱ παραγόμεναι ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας. Δυστυχῶς ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς πανταχοῦ, αἱ ἀμαθεῖς τάξεις ὀλίγον φροντίζουν περὶ τοιούτων σκέψεων. Ἀναμφιβόλως οἱ ἐν Ῥαβέννῃ τεχνῖται καὶ οἱ χωρικοὶ τῆς Ῥωμανίας συνεμερίζοντο ἐντελῶς τὸν ἐνθουσιασμόν, ὅνπερ τὸ τοῦ Δάντη ὄνομα θέλει διεγείρει διὰ παντός, καίτοι ὁ κληρὸς, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐπιρροή εἶναι ἀκόμη πολὺ μεγάλη, ἀπέφυγε μέχρι τέλους νὰ συμμετάσχη ἐορτῶν, αἵτινες ὑπενόουν τὴν νόμιμον ὑπαρξίν τοῦ Ἰταλικοῦ βασιλείου (1).

(1) Μετὰ τὴν ἐορτὴν ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς παρεπονήθη μετ' ἐπιτηδεύσεως ὅτι δὲν προσεκλήθη αὐτός, οὔτε ὁ κληρὸς, καὶ ὅτι ἀπλῶς

Ἀλλὰ πᾶς νοῦς ἀληθῶς πολιτικός δὲν πρέπει ν' ἀρνηθῇ, ὅτι ἐν ταῖς λατινικαῖς χώραις ὁ κάτοικος τῶν ἀγρῶν, μείνας ἀθλίως ἐστερημένος πάσης πνευματικῆς καλλιέργειας, τοῦλάχιστον ἀδιαφορεῖ πρὸς τὸν θρίαμβον τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Ὅταν δὲ πιστεύῃ τὰ πάντα τυφλοῖς ὄμμασι, δὲν ἔχει πολιτικὴν διάφορον τῆς τοῦ ἐφημερίου του. Ἐὰν προκαταλαμβάνηται περισσότερον ὑπὸ τῆς φροντίδος τῆς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ θέσεώς του παρὰ περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς του, ὅπερ εἶναι σύστημα κυβερνητικὸν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πατριαρχικόν, — σύστημα τοῦ ὁποίου ἡ ἀπλότης συμφωνεῖ μετὰ τῆς μικρᾶς ἐκτάσεως τοῦ πνεύματός του, — τοῦτο τὸν εὐχαριστεῖ περισσότερον τῶν θεσμῶν τῆς ἐλευθέρας Ἀγγλίας. Ἄν γείνη στρατιώτης, ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία δὲν εἶναι βεβαίως τοιαύτη, ὥστε νὰ τροποποιήσῃ τὰς ἐνστιγματικὰς αὐτοῦ τάσεις.

Φιλικὸν συμπόσιον δοθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Ῥαβέννῃ δημαρχίας πρὸς τοὺς ξένους αὐτῆς, ὑπῆρξε νέα ἀπόδειξις τοῦ καλλίστου πνεύματος, ὅπερ ἐπεκράτει ἐν τῇ ἐορτῇ. Ἐφαίνοντο πλησίον τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ βασιλέως ἀπεσταλμένοι ἀνήκοντες εἰς ὅλας τὰς μερίδας τῆς βουλῆς, π. χ. οἱ Κύριοι Δὲ Βόνης ἐξ Ἀγκῶνος, Βεγέτζης Ῥουσκάλλας καὶ σύνδικοι (δήμαρχοι) ἐλθόντες ἐξ ἐπαρχιῶν, τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα πολὺ ἀπέχουσι τοῦ νὰ ᾔναι τὰ αὐτά. Τὸ συμπόσιον ὅμως τοῦτο, ὡς εὐφυῶς εἶπε τὸ ὄργανον τῆς ἰταλικῆς δημοκρατίας, *Il diritto*, ὑπῆρξε χαρμόσυνον καίτοι ἐπίσημον. Αἱ εὐχαὶ αἱ ἐκφρασθεῖσαι εἰς προπόσεις ἐγένοντο πάντοτε μετ' εὐπρεπείας καὶ μετριότητος. Ὁ ἐπὶ τῆς

λαϊκοὶ ἐτέλεσαν τελετὴν οὐσιωδῶς θρησκευτικὴν. Ὁ κόμης Ῥασπόνης εὐκόλως ἀπελογήθη ὑπὲρ τῆς δημαρχίας. Εὐρίσκεται ἡ περίεργος αὕτη πολεμικὴ ἐν τῷ Ῥαβεννάτῃ.

δημοσίου παιδείας ὑπουργὸς ἐφαίνετο προκατειλημμένος ὑπὸ τῶν λογισμῶν οὓς ἐξέφρασεν, ὅτε εἶπεν εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑπὲρ τοῦ βασιλέως προπόσεως τοῦ κόμητος Ῥασπόνη, ὅτι περιέμενεν ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως τὴν ἔνωσιν ὅλων τῶν Ἰταλῶν. Ὁ Κύριος Δὲ Βόνης, τὸ ἐφ' ἑαυτῷ, διεδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν, ἵνα ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ κράτους καὶ τῆς συνειδήσεως πληρέστατα ἐξασφαλισθῇ, δίδων οὕτω νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι τὸ κάλλιστον μέσον, ἵνα φθάσωσιν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος εἰς τὴν σύμπνοιαν τῶν εἰλικρινῶν ἀνθρώπων. Ἐνόμισα ὅτι ἡδυνάμην νὰ προσθέσω εἰς ἐορτὴν ἀφιερωμένην εἰς τὸν αἰὸν δὸν τῆς Βεάτρικος, ὅτι ἔπρεπεν ἐν τῷ σχεδίῳ τούτῳ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἰταλικοῦ λαοῦ, νὰ μὴ λησμονήσωσι τὰς γυναῖκας, τῶν ὁποίων ὁ ἐνδοξος Φλωρεντῖνος, — ἐμπνεόμενος ταῦτοχρόνως ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, — τοσούτῳ συνετέλεσεν ν' ἀνυψώσῃ τὴν κατάστασιν.

« Ἡ ψυχὴ τοῦ Δάντη, εἶπον, εἶναι ὡς ἡ ἀγαθὴ γῆ, περὶ ἧς λαλεῖ ὁ Χριστὸς, ἐν ᾗ ὁ εὐαγγελικὸς σπόρος δίδει καρπὸν ἑκατονταπλασίονα. Ὡς εἶδε πνευματικὴν θρησκείαν ἐξερχομένην ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, φυλακισμένης ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τοῦ μεσαιῶνος, οὕτω πρῶτος ἐνόησεν ὅλην τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀποστολικοῦ λόγου « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔστι ἄρσεν καὶ θῆλυ ». Ἡ Βεάτριξ του εἶναι ἡ τελευταία λέξις τῆς μεγάλης ἐκείνης ἠθικῆς μεταβολῆς, ἣν διείδεν ὁ Πλάτων· ἣν οἱ ἀπόστολοι εὐηγγελίσαντο καὶ τῆς ὁποίας τὴν πραγματοποιήσιν αὐτὸς ἔμελλε νὰ καταστήσῃ δυνατόν. Ἡ Βεάτριξ δὲν εἶναι πλέον ἡ αἰώνιος ἀνῆλιξ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου, οὔτε ἡ γυνὴ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, καταδεδικασμένη εἰς τὴν σιωπὴν, ὅταν πρόκηται περὶ θείων. Ἡ Βεάτριξ ἐμάντευσε διὰ τῆς δυνάμεως ἐξαιρέτου καὶ καθαροῦ αἰσθήματος, ἐπίσης ὁξέος ὡς ἡ σοφία τῶν φιλοσόφων, τὰ μυ-

στήρια τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ »· (ιδὲ τὸν Ῥαβεννάτην τῆς 25 Ἰουνίου καὶ τὴν *Gazetta delle Romagne* τῆς 26).

Κατ' ἀρχὰς μὲν αἰσθάνεται τις δυσκολίαν τινὰ νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἡ ἰσχυρὰ Ῥωμαία δέσποινα (ματρῶνα — *matrona potens*), ἡ γυνὴ ἣτις κατὰ τὸν μεσαῖωνα, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀδελαΐδων τῆς Σούζης, τῶν Μαθιλιδῶν τῆς Τυρρηνίας καὶ τῶν Ἐλεονωρῶν τῆς Ἀρβορέας, παρίστα ἀκόμη τόσον σπουδαῖον πρόσωπον, ἡδυνήθη κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ν' ἀπολέσῃ ἐν τῇ Ἰταλικῇ κοινωνίᾳ τὴν ἑξοχὸν ἐκείνην θέσιν. Ἀλλ' ὅπως ἐννοήσῃ τὴν μεταβολὴν ταύτην, πρέπει ν' ἀνατρέξῃ εἰς τὴν Ἰσπανικὴν κυριαρχίαν. Ἡ Ἰσπανία, γυμνωθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀψοβουργίων τῶν πολιτικῶν αὐτῆς ἐλευθεριῶν, ὑπῆρξε κατὰ τὸν 15. αἰῶνα ἡ ἐστία ἰσχυρᾶς ἀντιδράσεως. Ἡ Γαλλία αὐτὴ παρ' ὀλίγον παρεσύρετο, ἀλλὰ Φίλιππος ὁ Β', ἡ ὁμαιχμία (*Ligue*) καὶ οἱ Γυῖσοι ἐνίκηθησαν ὑπὸ τῆς ὑπεροχῆς Ἑρρίκου τοῦ Δ'. Ἡ Ἰταλία ἣτις δυστυχῶς δὲν εἶχε τὸν Βεαρναῖον ἐκεῖνον, ἐν' ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς Ἀψοβουργίους, ἠναγκάσθη νὰ κύψῃ τὴν κεφαλὴν. Ἡ Ἰσπανία οὐ μόνον ἀποκατέστη πρὸς Ἀρκτον καὶ μεσημβρίαν, εἰς Μεδιόλανον, εἰς Νεάπολιν καὶ εἰς Πάνορμον, ἀλλὰ καὶ εἰργάσθη ἐν' ἀντικαταστάσει τὰς ιδέας καὶ τὰ ἤθη ἑαυτῆς ἀντὶ τῶν Ἰταλικῶν ἐθίμων. Εἰς ἀγῶνα δυσχερῆ κατὰ τῆς μουσουλμανικῆς Ἀφρικῆς, οἱ Ἰσπανοὶ, — ὡς συμβαίνει ὅταν δύο θρησκεῖαι ἐπὶ πολὺ εἰσὶν εἰς χεῖρας, — ἐδανείσθησάν τινα παρὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Καίτοι δὲν παρεδέχθησαν τὴν πολυγαμίαν, κατέστησαν τὴν χριστιανὴν γυναῖκα, κεκλεισμένην ἐντὸς γυναικωνίτου οὐδόλως διαφέροντος χαρεμίου, εἰδὸς τι ὁδαλίσκης στερουμένης ὅλων τῶν ἰδεῶν τοῦ αἰῶνός της. Ἀγρία ζηλοτυπία, οἷα ἐκφράζεται μετὰ θελκτικῆς ἀφελείας ἐν τῷ ἰσπανικῷ θεάτρῳ, ἐκανόνισεν ἐν Ἰταλίᾳ ὡς καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ τὰς σχέσεις τῶν δύο φύλων. Ὁ σκληρὸς

caballero, ὅστις κατεπλημύρει αἵματος τὸν παλαιὸν καὶ νέον κόσμον, ἵνα διαδώσῃ τὴν βασιλείαν « τοῦ Ἁρχοντος τῆς εἰρήνης », βεβαίως ἤθελε κάκιστα ἐννοήτῃ τὰς λεπτότητας τοῦ πλατωνικοῦ ἐκείνου ἔρωτος, τοῦ ὁποίου οἱ μεγάλοι Τυρρῆνοί, οἱ Δάνται, οἱ Πετράρχαι, οἱ Μιχαὴλ Ἁγγελοὶ (1) ὑπῆρξαν ἀξιόθαύμαστοι ἐρμηνευταί. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὅπερ ὑπὸ τὴν διπλὴν ἐπίρροιαν τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, βοηθούμενον ὑπὸ τοῦ ἐλκυστικοῦ σεβασμοῦ τῶν Γερμανῶν πρὸς τὴν γυναῖκα, εἶχε φθάσει εἰς ὕψος μέγιστον, κατεδικάσθη, διὰ μιᾶς τινος τῶν κοινοτάτων ἐν τῇ ἱστορίᾳ παλινδρομήσεων, πρὸς στιγμὴν διὰ τὰς παρατόλμους αὐτοῦ ἐπιθυμίας.

Δὲν λείπουν τὴν σήμερον συγγραφεῖς διατεθειμένοι νὰ θεωρήσωσιν ὡς εὐτυχὲς συμβεβηκὸς τὴν παρακμὴν ταύτην τῶν ιδεῶν τοῦ Δάντη. Ὁ Π. Ι. Προυδὼν, παραδείγματος χάριν, ὅστις ὡς φαίνεται, προέθετο νὰ μεταβάλῃ εἰς φιλοσοφικὸν σύστημα τὰς προσφιλεῖς τῷ χωρικῷ ιδέας καὶ τὰς ἀπεχθείας αὐτοῦ, ἐπεδαψίλευσε τὰ ὑβριστικὰ ἐκεῖνα ὀνόματα, ὧν ὑπῆρξεν ἥκιστα φειδωλὸς, πρὸς τὰς πλατωνικὰς θεωρίας. Ὁ ἱπποτικὸς ἔρως καὶ ὁ πλατωνικὸς εἶναι κατ' αὐτὸν οἱ διαφθορεῖς τοῦ μεσαιῶνος καὶ τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας. Ἐὰν ἐξετίμα τὸν Δάντην ὅσον ὁ κανονικὸς Βισκόντης (*mosso « dallo zelo verso il buon nome di Dante »*), δὲν ἤθελε λείψει, ὅπως τὸν ἀποπλύνῃ πάσης ὑπονοίας « ἐρώτων βεβήλων » (*amori profani*), νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ἡ Βεάτριξ ἦτο ὃν ἀπλῶς ἰδανικὸν « *una donna ideale a bello studio inventata* » (2). Ὅλαι ἐκεῖναι αἱ φωνασκίαι ὑποθέτουσι

(1) Πρόκειται περὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου ὡς ποιητοῦ καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ μετὰ τῆς Βικτωρίας Κολόννης.

(2) Ὁ Κύριος Γ. Ροσέττης, δι' ἄλλους λόγους, καθιστᾷ ἐπίσης τὴν Βεάτρικα εἶδος τι μύθου. Ὅλαι αὗται αἱ ιδέαι ἀνεσχευάσθησαν ὑπὸ σοφοῦ τινὸς καθη-

παράδοξον ἀμάθειαν τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας. Ἡ ἱπποτεία (chevalerie) καὶ ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία, καίπερ πασῶν τῶν θεσμοθεσιῶν καὶ θεωριῶν ἔχουσιν ἀδιαχώριστά τινα ἄτοπα, συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν τῶν προηγούμενων τὴν σήμερον τῆς ἀνθρωπότητος. Δύναται τις μάλιστα νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἀκόμη δὲν ἐτελείωσε, διότι ἐξασκοῦσιν εἰσέτι μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ ὁλοκλήρου τῆς γερμανικῆς οἰκογενείας. Ὁ Γαῖθος αὐτός, ὁ « ἐθνικὸς Γαῖθος », δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπεκφύγῃ τὴν ἐπιρροίαν αὐτῶν, καὶ ἡ πολυχρόνιος αὐτοῦ σχέσις μετὰ τῆς Κυρίας Στεΐνης ἦτο πραγματικῶς πλατωνικὴ. Ἀρκεῖ ν' ἀνοίξωμεν ἐν τῶν ἀναριθμήτων μυθιστορημάτων, ἅτινα παράγει κατ' ἔτος ἡ Μεγάλη Βρετανία, ἵνα καταπεισθῶμεν, ὅτι ὁ ἔρως, οἷον ἐνόησεν αὐτὸν ὁ Δάντης, κατέχει μεγάλην ἐν αὐτῇ θέσιν. Ἐὰν ὁ ἔρως οὗτος, εἶχε τὰ ἄτοπα, περὶ ὧν λαλεῖ, ὁ συγγραφεὺς *De la justice*, εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ Γερμανοί, οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ τοῦ βορρᾶ, τῶν ὁποίων εἶναι γνωσταὶ αἱ ιδέαι, ἤθελον δείκνυσθαι τόσον συγκαταβατικοὶ πρὸς τὰ συγγράμματα, ἅτινα ἀδιακόπως τὸν ἀνυψοῦσιν; Οἱ Ἀγγλοσάξωνες τῶν δύο κόσμων εἶναι ἀπ' ἐναντίας πεπεισμένοι, ὅτι θεωρία παραδεδεγμένη ὑπὸ τῶν περιφημοτάτων δημοκρατῶν τῆς Τυρρηνίας, πρέπει νὰ ἀρμόζῃ εἰς λαοὺς ἀνεξαρτήτους τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Αὐστραλίας καὶ τοῦ Καναδᾶ, πράγματι δημοκρατιῶν κυβερνωμένων ὑπὸ προέδρου κληρονομικοῦ, ἐνῶ ἡ ἀμερικανικὴ δημοκρατία κυβερνᾶται ὑπὸ προέδρου τοῦ ὁποίου ἡ βασιλεία μὲν εἶναι βραχυτέρα, ἡ δ' ἐξουσία ὀλιγώτερον περιορισμένη.

Ἔργάζονται ἔτι μᾶλλον ἐν Ἰταλίᾳ ν' ἀπαλλάξωσι τὴν ἐθνι-

κὴν παράδοσιν ἐκ τῆς ἐπιρροίας, τῆς ὁποίας προσεπάθησα νὰ καταστήσω ἐπαισθητὰ τὰ ἄτοπα. Τὸ νεωστὶ ἐκδοθὲν σύγγραμμα τοῦ Κυρίου καθηγητοῦ Εὐσεβίου Ῥεάλης, (*Il culto di Dante, ossia l'avvenire del catolicismo*, Firenze, Bettini, 1865) ἀσχολεῖται περὶ τὴν ιδέαν ταύτην. Ὁ Κύριος Ῥεάλης, θαυμαστής τοῦ Γιοβέρτη, νομίζει ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐλευθερωθῇ ὁ ἰταλικὸς καθολικισμὸς ἐκ τῆς δουλείας, δι' ἧς καταβαρύνει αὐτὸν ὁ ἰσπανικὸς καθολικισμὸς, δηλαδή νὰ ἐλευθερωθῇ τοῦ πνεύματος τοῦ ἱεροδικείου καὶ τοῦ Ἰησουϊτισμοῦ. Ἀλλ' ἀγνοῶ ἂν ᾗναι εὐκόλον, ὡς νομίζει ὁ συγγραφεὺς, μετὰ « τὴν ἀναμάρτητον τριδεντινὴν σύνοδον » τὴν ἐμπνευσθεῖσαν ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν Λαῦνέζ καὶ Σαλμερῶνος « ἀρχιερατικῶν θεολόγων », νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς ἐλευθεριωτέρας δοξασίας τοῦ αἰῶνος τοῦ Δάντη. Ἀλλ' εἶναι ὁμῶς βέβαιον, ὅτι παραδεχόμενος τὴν ὑπαρξίν ἰταλικοῦ καθολικισμοῦ, ὁ Κύριος Ῥεάλης συμφωνεῖ μετὰ τῆς ἱστορίας. Σημιτικὴ καὶ δημοκρατικὴ θρησκεία ὣν ὁ Χριστιανισμὸς, κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, δὲν ἐβράδυνε νὰ μεταμορφωθῇ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς μεταμορφώσεως ταύτης, δηλαδή κατὰ τὴν ἐλληνικὴν περίοδον, ὁ καθολικισμὸς, κυβερνώμενος ὑπὸ συνόδων ἀνατολικῶν ἐπισκόπων, ἦτο κοινωνία πραγματικῶς ἀριστοκρατικὴ. Ἀλλὰ καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ἀφοῦ ἐτελείωσε τὴν συγχώνευσιν τῶν σημιτικῶν δογμάτων μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων, φαίνεται ὅτι τείνει νὰ καταποθῇ εἰς ἀτελευτήτους λεπτολογίας, βλέπομεν ἀναπτυσσόμενον ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου τὸν λατινικὸν ἐκεῖνον καθολικισμὸν, τοῦ ὁποίου ὁ Κύριος Μίλμαν ἔγραψε τὴν ἱστορίαν (1), καὶ οὗπερ τὸ πνεῦμα

(1) History of latin christianity, 1853—55.

εἶναι μοναρχικὸν καὶ ἐνωτικόν. Μᾶλλον πολιτικὸς ὢν παρὰ φιλοσοφικὸς (καὶ κατὰ τοῦτο ἠκολούθει τὸ ἐνστικτον τῆς φυλῆς), ἀσχολεῖται, ἵνα προσηλυτίσῃ τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀρκτοῦ, ἵνα καθυποτάξῃ εἰς τὴν αἰώνιον πόλιν τὰς ἀδαμάστους ἐκείνας φυλάς, αἵτινες ἀνέτρεψαν τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ ἴν' ἀντικαταστήσῃ εἰς τὸ θεωρητικὸν πνεῦμα τοῦ αἰγυπτιακοῦ καὶ συριακοῦ μοναχισμοῦ, ἀντιβαίνοντος εἰς τὰς δυτικὰς τάσεις, τὸν ἐνεργητικὸν βίον τῶν ἀρχαίων ῥωμαίων γεωργῶν, κατακτητῶν τοῦ κόσμου. Δύο ἀξιοσημεῖωτοι ἀτομικότητες, ἀρχαῖός τις πραιτώρ, ὁ Ῥωμαῖος Γρηγόριος ὁ Α΄. καὶ ὁ Σαβῖνος Βενέδικτος, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ προσωποποιήσις τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τοῦ λατινικοῦ καθολικισμοῦ.

Ἀλλὰ « τὸ δένδρον, λέγει θαυμαστή τις γερμανικὴ παροιμία, πίπτει πρὸς ὃ κλίνει μέρος. » Ὡς οἱ Ἕλληνες πατέρες οἱ ἀνακαινίσαντες τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα καὶ δώσαντες διαδόχους εἰς τοὺς Πλάτωνα καὶ Δημοσθένεις, ἔσχον κληρονόμους τοὺς βυζαντινοὺς σοφιστὰς τοὺς συζητοῦντας περὶ τοῦ φωτὸς τοῦ ὄρους Θαβώρ, οἱ Γρηγόριοι καὶ Βενέδικτοι ἔμελλον ν' ἀντικαταστήσωσιν ὑπ' ἀνθρώπων ἀνικάνων νὰ ἐννοήσωσι καὶ ἐξακολουθήσωσι τὸ ἔργον των. Ἡ ἀρχιερατικὴ μοναρχία, τυφλωθεῖσα ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν της, μετεβλήθη ἀνεπαισθήτως εἰς αὐτοκρατορίαν· τοὺς φιλεργοὺς Βενεδικτίνους διεδέχθησαν οἱ ἐπαῖται καὶ θορυβώδεις ἀσκηταί, οὓς παρήγαγε παμπληθεὶς τὸ τάγμα τῶν Φραγκισκανῶν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἐποχὴν, καθ' ἣν « τὸ ἀσίσσειον Σεραφείμ » ἐφῆρμό·ε τὸν ὀκνηρὸν μυστικισμόν τῆς Αἰγύπτου, ὁ Καστελλανὸς Δομίνικος, ὁ « πρῶτος γενικὸς ἱεροδίκης » ἐφαίνετο πλησίον αὐτοῦ ὡς πρώτη ἐμφάνισις τοῦ ἰσπανικοῦ ἐκείνου καθολικισμοῦ τοῦ ἐναλλάξ πανούργου καὶ ἀκάμπτου, ὅστις ἔμελλε νὰ θριαμβεύσῃ μετὰ τοῦ Ἰνίγου δὲ Λοῦόλα καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ.

Ὁ Δάντης ἐφάνη καθ' ἥν ἐποχὴν ὁ λατινικὸς καθολικισμὸς ἐστερεῖτο τῆς γοητείας του, καθ' ἥν τὸ μέτωπον τῆς ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἔκυπτε βαρυνόμενον ὑπὸ ἀπαισίων προαισθημάτων. Καίπερ μὴ οὔσα καθαρὰ πασῶν τῶν προλήψεων τῆς ἐποχῆς τῆς, ἡ μεγάλη αὐτοῦ ψυχὴ οὐδεμίαν ἡδύνατο νὰ αἰσθάνηται συμπάθειαν πρὸς τὴν θρησκευτικὴν δεσποτείαν τοῦ ΙΓ^{ου} καὶ ΙΔ^{ου} αἰῶνος. Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ᾔναι τις ἔμπειρος τῶν ζητημάτων τούτων, ἵνα ἐννοήσῃ ὅτι εἶναι μᾶλλον μαθητὴς Γρηγορίου τοῦ μεγάλου παρὰ Γρηγορίου τοῦ Ζου καὶ ὅτι καίτοι θεωρεῖ τὸν Ῥώμης πατριάρχην ὡς διάδοχον τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐννοεῖ ὅμως νὰ τηρήσῃ σταθερῶς τὰ δικαιώματα τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου — τὰ δικαιώματα τῆς μοναρχίας, *jura monarchiae* — ὡς λέγει τοῦτο ἡ τοῦ τάφου του ἐπιγραφή. Ὁ Δάντης δὲν εἶναι οὔτε Οὐίκλεφος, οὔτε ὁ Οὔσσιος ἐκεῖνος, δὲν αἰσθάνεται τὰς ἐνστιγματικὰς ἀντιστάσεις, ὅς ἡ ῥωμαϊκὴ συγκέντρωσις ἐμπνέει εἰς τὸ γερμανικὸν ἢ σλαυικὸν πνεῦμα. Ἀλλὰ εἶναι ἀφωσιωμένος τόσο ἰσχυρῶς εἰς τὸν ἀρχαῖον λατινικὸν καθολικισμόν, ὥστε οἱ σημερινοὶ Ἰταλοὶ ἐπιθυμοῦσι ν' ἀντιτάσσωσι τὴν « λατρείαν τοῦ Δάντη » (*il culto di Dante*) πρὸς τὴν ἰσπανικὴν ἐκείνην θρησκείαν, ὄργανον φιλοδοξίας, ἣν ὁ Κύριος Σ. Βιακιάρδης καλεῖ « αἰσχροτάτην, ἐπονειδιστοτάτην, καὶ ὀλεθριωτάτην » ὅλων ἐκείνων, αἵτινες τοσοῦτον ἔβλαψαν τὴν Ἰταλίαν (« *la più turpe, la più obbrobriosa, la più funesta* »).

Ἀλλὰ ὁ ποιητὴς τῆς *Κολάσεως* δὲν παρίσταται μόνον ὡς ἀπλῶς ἐραστὴς τῆς Βεάτρικος καὶ ἐνθερμος ὑπερασπιστὴς τῶν ἀστυκῶν τῆς κοινωνίας δικαιωμάτων, παρίσταται ὡς ἄνθρωπος τοῦ ὁποίου ἡ τεταραγμένη ὑπαρξίς, τὰ παθήματα, ἡ ἐξορία, ὁ διηνεκὴς ἀπειλούμενος τάφος, ὀφείλουσι βεβαίως νὰ ἐξασκῶσι μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς φαντασίας τῶν σημερινῶν Ἰταλῶν.

Βιαζομένη νὰ παγιώσῃ τὴν ἐθνικότητά της τὴν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον καὶ τοσοῦτῳ ἀδίκως παραγνωρισθεῖσαν, ἡ Ἰταλία σκέπτεται ὀλιγώτερον περὶ τῶν λεπτῶν καὶ εὐφυῶν πνευμάτων, ἅτινα ἔθελγον τὰς λύπας τῆς πολυχρονίου δουλείας αὐτῆς, ἐνῶ ἐμαρτύρουν τὴν αἰώνιον γονιμότητα τοῦ πνεύματός της, παρὰ περὶ τῶν ἀρρενωπῶν νόων τῶν δυναμένων νὰ διατηρήσωσιν ἐν αὐτῇ τὰς ὑψίστας πατριωτικὰς ἐφέσεις. Ὁ « γεωγραφικὸς ὅρος » σπεύδει νὰ ἐπαναλάβῃ εἰς τὸν κόσμον, ὅτι εἶναι ἡ πατρίς τῶν Δαντῶν, τῶν Μιχαήλ Ἀγγέλων καὶ τῶν Ἀλφιερών, πασῶν τῶν ἐμπαθῶν μὲν, ἀλλ' ἀνδρικῶν ἐκείνων ψυχῶν, τῶν ὁποίων ὁ προγεγραμμένος τῆς Ῥαβέννης φαίνεται ἔνδοξος πρόγονος. Ἡ ἔντονος γλῶσσα τῆς Θείας κωμωδίας φαίνεται ἡχοῦσα εἰς τὸ οἷς κάλλιον τῆς ἀρμονικῆς διαλέκτου τῆς *Gerusalemme liberata*. Ἀγαπᾷ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ἐαυτῇ ὅτι, ἂν παράγῃ, ἀπὸ τοῦ Βιργιλίου μέχρι τοῦ Μαντζόνι, ποιητὰς δυναμένους νὰ ἐννοήσωσι καὶ νὰ ἐκφράσωσιν ὅλας τὰς τῆς καρδίας λεπτότητας, ἐπίσης ἔτεκεν, ἀπὸ τοῦ Λουκρητίου μέχρι τοῦ ποιητοῦ τοῦ *Arnaldo di Brescia*, τοὺς ἀδυσωπῆτους ἐκείνους υἱοὺς τῆς Μούσης, τοὺς ὑψοῦντας εὐτολμον μέτωπον ἐνώπιον θεῶν καὶ τυράννων.

Δὲν θέλω νὰ τελειώσω τὴν διήγησιν τῆς εἰς τὰς Ῥωμανίας ἐκδρομῆς ταύτης χωρὶς νὰ εἶπω μεθ' ὁπόσης εὐχαριστήσεως ἀνεῦρον ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐπισήμοις πόλεσι τὴν ἀνάμνησιν Ἰταλίδων, αἵτινες ἐπησχόλησαν τὴν πολιτικὴν ἢ φιλολογικὴν ἱστορίαν.

Ἡ Λιβόρνος, ὅθεν εἰσῆλθον εἰς τὸν σιδηρόδρομον, εἶναι ἡ πατρίς τῆς περιφήμου αὐτοσχεδίου ποιητρίας Φορτουνάτης Σούλγγερ-Φανταστίκη, μητρὸς τῆς (*poetessa*) ποιητρίας Μαξιμίνης Βοσελλίνη. Ἡ Πίσσα ἐσώθη ἐκ τῆς μανίας τῶν Ἀράβων ὑπὸ τῆς Ἡρώιδος Κιντζίκης, τῆς Ἰωάννης Ἀχέττης τῆς Ἰτα-

λίας (1005), καὶ ἡ πόλις αὕτη, ἡ τοσούτῳ πλούσια εἰς μνημεῖα, οὐδὲν ἔπραξεν ἵνα διαιωνίσῃ τὴν μνήμην τῆς πισταίας ἡρώιδος. Εἰς τὸ νεκροταφεῖον (campo santo) εἶναι ἡ προτομὴ τῆς ἐκ Οὐηρώνης Ἰσόττης Νογαρόλης, ἣν ὁ σοφὸς καρδινάλιος Βησσαρίων « ἐκάλει παρθένον μᾶλλον θεῖαν ἢ ἀνθρωπίνην ». Ἡ πατρίς τῆς Κιντζίκης περιλαμβάνει τὴν σήμερον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς μίαν τῶν πολυμαθεστάτων γυναικῶν τῆς Ἰταλίας, τὴν Κυρίαν Αἰκατερίναν Φερρόύκην Φραγκίσκαν, τὴν συγγράψασαν « *I primi quattro secoli della letteratura Italiana — Degli studi delle donne — Della educazione delle donne Italiane* καὶ *Della educazione intellettuale*. Ἡ Λοῦκα ἐγέννησε τὰς ἀτρομήτους ἐκεῖνας γυναῖκας τὰς λαβούσας τοσοῦτον ἐνεργὸν μέρος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ τῶν ὁποίων συγγραφεὺς Ἐλβετός, ὁ Κύριος Ἐϋνάρδος, διηγήθη τὰς μάχας καὶ τὰ παθήματα ἐν τῷ συγγράμματι τῷ ἐπιγραφομένῳ *Lucques et les Burlamachi*. Ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Πιστωρίας, τὸ μνημεῖον τοῦ ποιητοῦ Κίνου κοσμεῖται μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Σελθαγγίας, Βεάτρικος τοῦ ποιητοῦ τούτου. Εἰς τὴν *Sia Maria dell'umillà* φαίνεται ἄνωθεν τοῦ θυσιαστηρίου, προσφερόμενος εἰς τὴν Παναγίαν ὁ ἐξ ἀργύρου δάφνινος στέφανος, ὃν ἔλαβεν εἰς τὸ Καπιτώλιον ἡ Μαγδαληνὴ Μορέλλη Φερνάνδη, ἀπλὴ χωρικὴ τῶν πέριξ τῆς Πιστωρίας, ἡ καταστᾶσα περίφημος ὑπὸ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ὄνομα *Corilla Olimpica* καὶ ἥτις παρέσχεν εἰς τὴν Κυρίαν Στάελ τὸν τύπον τῆς Κορίννης.

Αἱ Ῥωμανίαι δὲν εἶναι ὀλιγώτερον πλούσιαι εἰς περιφήμους γυναῖκας ἢ ἡ Τυρρηνία. Πανταχοῦ ἐν Βονωνίᾳ, πατρίδι τῆς ποιητρίας (poetessa) Λουκίας Βερτάνης καὶ τῆς δοκτορίδος (dottoressa) Αἰκατερίνης Πέπολη, ἐν τοῖς ναοῖς, ἐν τῇ Πινακοθήκῃ, εὐρίσκεται ἀπόδειξις τις τῆς γονιμότητος τοῦ γυναικείου πνεύ-

ματος. Φαίνεται εἰς τὸ Καρθουσιανὸν μοναστήριον (Certosa) ἡ βάπτισις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ζωγραφηθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἑλισάβετ Σιράνης, ἀγούσης τότε τὸ εἰκοστὸν αὐτῆς ἔτος, εἰς τὴν Πινακοθήκην, ὁ Ἅγιος αὐτῆς Ἀντώνιος ὁ ἐκ Πατανίου, ἡ Ἁγία οἰκογένεια κτλ. Εἰς τὴν *Sta Maria dei servi*, οἱ μυρῖοι αὐτῆς ἐσταυρωμένοι καὶ τὸ ἶδε ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς Βαρβάρας, ἡ Ἁγία Οὐρσούλα τῆς Αἰκατερίνης Βίγρη, κανονισθείσης ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἁγία Αἰκατερίνα ἡ ἐκ Βονωνίας. Ὁ Ἀγγελος φύλαξ τῆς Ἀντωνιέττης Πινέλλη καὶ ὁ Ἅγιος Φραγκῖσκος ὁ ἐκ Παύλης τῆς Λαυινίας Φοντάνης ἡ Προπερτία δὲ Ῥόσση ἐστόλισε διὰ κοσμητικῶν γλυφῶν τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸ παρεκκλήσιον τῆς *Madonna del Baraccano*· εἰργάσθη μετὰ τοῦ Τριβόλου εἰς τὰς πλαγίας θύρας τοῦ Ἁγίου Πετρωνίου, καὶ ἐν τῇ *reverenda fabbrica* εὐρίσκεται ἡ ὑπ' αὐτῆς γλυφεῖσα προτομὴ τοῦ κόμητος Πέλοπη, καὶ ἀνάγλυφον παριστῶν τὸν Ἰωσήφ καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ Πετεφρῆ, ὑπαινιγμὸς ἀτυχοῦς ἔρωτος τῆς ὠραίας ταύτης νεάνιδος, ἣτις ὑπῆρξεν ἐνταυτῷ ζωγράφος, ἀγαλματοποιὸς, χαλκογράφος καὶ μουσουργός. Γνωστὸν εἶναι ὅπόσον ἀγλαῶς ἐδίδαξαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βονωνίας ἡ Γαετάννα Ἀγγέση, ἡ Λαύρα Βάσση καὶ ἡ Κλετίλδα Ταμβρώνη. Ἡ Ῥαβεννα ἐσεμνύνετο κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα ἐπὶ τῇ ἰκανότητι τῆς Κυρίας Φηλίκης Ῥασπόνη. Κατήγετο, λέγει ὁ Κύριος Βέϊσσος, « ἐξ ἀρχαίας καὶ περιφανοῦς οἰκογενείας συγγενευσάσης δι' ἐπιγαμίας μετὰ τῶν εὐγενεστάτων Ἰταλικῶν οἰκογενειῶν καὶ παραγαγούσης πολλοὺς ἀξιολόγους ἀνδρας (1) ». Δυστυχῶς ἀπολέσασα τὸν πατέρα αὐτῆς κατὰ τὴν παιδικὴν τῆς ἡλικίαν,

(1) Παραδείγματος χάριν τὸν καρδινάλιον Καίταρα Ῥασπόνην. — Ἰδὲ Gin-
nani, *Scrittori Ravennati*, II, 239—256.

ἠναγκάσθη ὑπὸ μητρειᾶς φθονούσης τὴν ὠραιότητά της, νὰ γείνη μοναχὴ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου τῆς Ῥαβέννης. Ἀντὶ νὰ παραδοθῇ εἰς ἄγονον ἀπελπισίαν, ἐζήτησε μετ' ἀποφάσεως παρηγορίαν ἐν τῇ σπουδῇ, ἣτις δὲν τῇ ἔλειψε ποτέ. Ἀνέγνωσε τὰς λατινικὰς μεταφράσεις τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος καὶ τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' εἰς τοὺς ἀνωτέρους νόας δὲν εἶναι εὐκολώτερον νὰ εὕρωσι τὴν εἰρήνην ἐν τῷ μοναστηρίῳ παρὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Αὕτῃ ἡ εὐγενὴς ποιήτρια (*poetessa*) διηγεῖται ἐν ἄσματίῳ τινὶ τὰς καταδιώσεις, ἃς τινὰς ὑπέστη ἐκ μέρους τῆς ἡγουμένης καὶ τῶν μοναστριῶν. Αὗται τέλος συγκινηθεῖσαι ἐκ τῆς ἀληθοῦς εὐαγγελικῆς ὑπομονῆς καὶ γλυκύτητός της, διώρισαν αὐτὴν ἡγουμένην καὶ τὴν ἐπεφόρτισαν νὰ ῥυθμίσῃ τὰ τοῦ μοναστηρίου, ἐν ᾧ δι' αὐτῆς ἤκμασε τὸ πρὸς τὰ γράμματα σέβας. Ἡ συγγραφὴς αὕτη τοῦ « *Ragionamento della cognizione di Dio* » ἀπέθανε τὴν 3^{ην} Ἰουλίου 1579. Οἱ ποιηταὶ οἵτινες, ὡς ὁ Ἀννίβας Κάρος καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀρρίγώνης, διεφήμισαν τὴν Κυρίαν Φηλίκην, μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ κάλλος αὐτῆς ἠμιλλᾶτο πρὸς τὰ προτερήματά της.

Ἡ θυγάτηρ τῆς Ἀνατολῆς δὲν δύναται ἐν Ῥαβέννῃ, πόλει τεθεμελιωμένῃ ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, ἐλθόντων ἐκ τῆς Ἑλλάδος (ιδεὲ Στράβωνος Γεωγρ. βιβλ. Ε'), νὰ διατρίβῃ πολὺν χρόνον εἰς τὰς ἀναμνήτεις ταύτας τὰς σχετικῶς νέας. Δὲν ὑπάρχει ἴσως πόλις ἐν τῇ Δύσει τοσαῦτα ἔχουσα μνημεῖα τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ὅσα ἡ ἀρχαία ἑδρα τῶν ἐξάρχων. Διὸ ἠδυνήθησάν τινες νὰ εἴπωσιν, ὅτι ἐτήρησε καλλίτερον καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως αὐτῆς τὴν βυζαντινὴν φυσιογνωμίαν. Ὁ θεωρῶν τὰ ψηφιδώματα τοῦ Ἀγίου Βιτάλη, βασιλικῆς τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, νομίζει ὅτι παρευρίσκεται εἰς σκηνὴν τινὰ τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου, καθ' ὃν χρόνον εἰς τὴν περίφημον αὐτοκράτειραν Θεοδώραν,

τῆς ὁποίας ἡ δραστηριότης ἦτο ἴση πρὸς τὰ ἐλαττώματά της, ὑπῆκουε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ ἐκθαμβος αὐτοκρατορία. Περι-
ηγήται τινες εἶπον μάλιστα, ὅτι ἀνευρίσκουσιν εἰς τοὺς χαρα-
κτῆρας τῆς Θεοδώρας τὸ ἀκόλαστον ἐκεῖνο, ὅπως ὅπερ μᾶς ὑπεν-
θυμίζει τὰ σκανδαλώδη ἀνέκδοτα τὰ ὑπὸ τοῦ Προκοπίου συλ-
λεγέντα. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἀναλαμβάνω τὴν εὐθύνην οὔτε τῶν
περιγραφῶν τοῦ Προκοπίου, οὔτε τῶν χυδαίων κρίσεων τῆς βυζαν-
τινῆς ἱστορίας. Ὅταν ἡ ἱστορία αὕτη μελετηθῇ ὑπ' ἀνθρώπων
ἐχόντων τὴν ὀξύνοϊαν καὶ τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα τῶν Αὐγου-
στίνων Θεοδώρων, τῶν Λεοπόλδων Βαγκῶν, τῶν λόρδων Μακω-
λαῶν, τῶν Γ. Γροτίων, ἴσως θέλει φανῇ πολὺ διάφορος. Ἦδη
σοφὸς τις νομοδιδάσκαλος γερμανὸς, ὅπως περιορισθῶμεν μόνον
εἰς τὸ ζήτημα, ὅπερ μᾶς ἀπασχολεῖ, δὲν ἐδίστασε ν' ἀποδώσῃ
εἰς τὴν Θεοδώραν ἐπιρροὴν ἀνάλογον πρὸς ἣν ἐπὶ τῆς νομοθε-
σίας ἐξήσκησεν Αἰκατερίνα ἡ Β'. Ἀξιοῖ ὅτι πρέπει νὰ τῇ ὀφεί-
λωμεν μεγίστην εὐγνωμοσύνην διότι ὑπηγόρευσε εἰς τὸν Ἰου-
στινιανὸν τοὺς νόμους ἐκείνους τοὺς περὶ τῶν δικαιομάτων τῶν
γυναικῶν, τοσοῦτον ἀνωτέρους τοῦ πνεύματος τῆς τότε ἐποχῆς,
ὥστε λαοὶ θεωροῦντες ἑαυτοὺς πολὺ προωδευμένους δὲν τοὺς
ἐφήρμοσαν ἀκόμη. Τοιοῦτοτρόπως ἡ μεγάλη ἀμερικανικὴ δημο-
κρατία εἶναι, ὡς πρὸς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα πολὺ ὀλιγώ-
τερον ἐλευθέριος τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς
Θεοδώρας. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ ἡ γνώμη αὕτη, τὸ θάρρος τῆς
Θεοδώρας θέλει εἶσθαι πάντοτε ἄξιον θαυμασμοῦ. Ἡθολόγος
τις αὐστηρότατος, ὁ διδάκτωρ Σαμουήλ Ἰώνσων ἔλεγε· «τὸ
θάρρος εἶναι ἀρετὴ τόσο ἀναγκαία, ὥστε εἶναι πάντοτε σεβα-
στὸν καὶ ὅταν συνοδεύηται ὑπὸ ἐλαττώματος». Πρὸς τοῖς ἄλ-
λοις δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῶν πράξεων τῶν ἀρχηγῶν
τῶν κρατῶν ἐκ τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτῶν βίου. Παῦλος ὁ πρῶτος δὲν

εἶχε τὰ ὁρμητικὰ πάθη τῆς Δικατερίνης, καὶ ὅμως τίς ἤθελε τολμήσει νὰ παραβάλῃ τὴν ἀθλίαν αὐτοῦ βασιλείαν πρὸς τὰς μεγάλας πράξεις τῆς φίλης τοῦ Βολταίρου καὶ Διδερώτου; Λουδοβῆκος ὁ ΙΓ'. δὲν ἦτον ἀκόλαστος ὡς ὁ πατήρ του Ἑρρίκος ὁ Δ', καὶ ὅμως ὁ Βεαρναῖος ἐδείχθη πάντοτε μέγας πολεμικὸς ἀνὴρ, βαθὺς καὶ προνοητικὸς πολιτικὸς, ἐνῶ ὁ ἀσθενὴς αὐτοῦ διάδοχος, παραδιδόμενος εἰς τὰς παιδαριωδεστάτας διασκεδάσεις, ἤναγκάσθη ν' ἀφήσῃ τὸν φιλήδονον καρδινάλιον Ῥιχελιέα νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον Ἑρρίκου τοῦ μεγάλου καὶ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Δύσιν κατὰ τῆς φιλοδοξίας τῶν Ἀψοβουργίων καὶ τῆς Αὐστρίας! Πρέπει νὰ τὸ λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν· οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι θέλουσιν ἔχει πάντοτε μέγала ἐλαττώματα, καὶ τις τῶν βαθυνουστάτων Γάλλων, ὁ Πέτρος Βάϋλος ἔλεγεν, ὅτι ὁ ἥρωας τῆς Ἰβερίας καὶ τῆς Ἀρκῆς ἄνευ τῶν ὁρμητικῶν αὐτοῦ παθῶν ὡς μεσημβρινὸς καὶ στρατιώτης, δὲν ἤθελε ποτὲ δυνηθῇ νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν παπικὴν ἐξουσίαν, εἰς τὴν ὁμαιχμίαν (Ligue) καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἀλλ' ὅτι, ὡς οἱ ἀργοὶ ἐκεῖνοι βασιλεῖς, οἵτινες τελειώνουσι τὴν δυναστείαν τοῦ πολεμικοῦ Μεροβαίου, ἤθελε κύψει τὴν κεφαλὴν ὑπὸ τὴν τρικυμίαν καὶ τελειώσει τὸν βίον αὐτοῦ ἐν μοναστηρίῳ.

Τὰ περὶ Ῥαβέννης λεχθέντα δεικνύουσι μεθ' ὀπόσου ἐνδιαφέροντος ὁ Ἕλλην δύναται νὰ σπουδάτῃ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν τῇ Δύσει Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Οὐδεμία ἱστορία καταδεικνύει κάλλιον, κατ' ἐμὴν γνώμην, τὴν αἰώνιον ζωτικὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος τοῦ παραγαγόντος τοσούτους μεγάλους ἄνδρας καὶ τοσαῦτα ἀριστουργήματα. Ἐνῶ ἡ Ἑλλάς, ἀπειλουμένη ἐκ τῶν τεσσάρων μερῶν τοῦ ὀρίζοντος ὑπὸ τῆς βαρβαρότητος, παλαίει ἐναντίον ἀγρίων στιφῶν, ἡ ψυχὴ αὐτῆς, τρόπον τινὰ φερομένη ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου φυσήματος τοῦ Πνεύματος, πορεύεται ἵνα

ἐγείρη ἐν τῇ Δύσει τὸ παρὰ τοῖς τέκνοις αὐτῆς πρὸ αἰώνων κοιμώμενον σπέρμα. Ἡ Πῖσα, ἥτις εἰσέτι διατηρεῖ τὸ ὄνομα τῆς ἐν Ἑπιδι Πίσης, αἰσθάνεται αἴφνης διεγειρομένην ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν υἱῶν της τὴν ἔμπνευσιν τῶν ἀθανάτων καλλιτεχνῶν. Ἐνῶ οἱ τοῦ μεσαίωνος ἄνθρωποι μεταχειρίζονται μετὰ δυσκολίας καὶ κόπου τὸ γλυφεῖον τοῦ ἀνδριαντοποιοῦ, μάρμαρά τινα τῆς Ἑλλάδος ἀποβαίνουνσι πρὸς τὸν Νικόλαον (1), Ἰωάννην καὶ Ἀνδρέαν τοὺς Πισαίους ὡς λησμονηθέντα φύλλα βιβλίου ἀποκαλύψεων. Διὰ τῆς θεωρίας εὐτελῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἐκφυγόντων τὰς χεῖρας τῶν βαρβάρων, ἐξέρχονται ἐκ τῶν τάξεων αὐτῶν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς γενεᾶς ἐκείνης τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν, ἥτις ἐκάλυψε τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον μὲ ἔργα αἰώνια. Καίτοι ἡ Μασσαλία δὲν ἔσχεν, ὡς ἡ Πῖσα, μεγάλην θέσιν ἐν τῇ ἀναγεννήσει τῶν τεχνῶν, συνετέλεσεν ὁμως περισσότερον πάσης ἄλλης πόλεως εἰς τὸ νὰ δώσῃ εἰς τὸ ἐμπόριον τὴν κίνησιν ἐκείνην τὴν τοσοῦτον ἰσχυρῶς βοηθοῦσαν τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τοὺς δύο κόσμους. Ὀλίγα συμβεβηκότα, κατ' ἐμὴν γνώμην, δοξάζουσι τὴν εὐφυΐαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ περισσότερον τῆς θεμελιώσεως τῆς Μασσαλίας. Τὸ 600 ἔτος πρὸ Χριστοῦ, νέος τις Φωκαεὺς προσορμίζεται κατ' ἀνατολὰς τοῦ Ῥοδανοῦ, εἰς τὴν χώραν γαλατικῆς τινὸς φυλῆς τῶν Σηγοβρίγων, τῶν ὁποίων ὁ ἀρχηγός, καλούμενος Νάννος, ἔμελλε νὰ νυμφεύσῃ τὴν θυγατέρα του. Ὁ Νάννος ὑπεδέχθη τοὺς ξένους ἐκείνους μετ' εἰλικρινείας, διέταξε καὶ τοῖς παρέθηκαν κυνήγιον καὶ χόρτα ἐψημένα, ἅτινα ἦσαν ἡ τροφή τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν Λιγύων τῆς χώρας ἐκείνης. Ὅτε

(1) Πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲν πρέπει νὰ λησμονήσῃ τις ὅτι ὁ περίφημος Νικόλαος ὁ Πισαῖος εἶχε διδασχθῇ παρ' Ἑλλήνων ἀνδριαντογλύφων.

οἱ συνδαιτημόνες εἶναι ἤδη κεχορτασμένοι, ἡ θυγάτηρ τοῦ Νάννου εἰσέρχεται εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ συμποσίου. Κατὰ τὰ ἰβηρικὰ ἔθιμα τὰ τοσοῦτον εὐνοϊκὰ πρὸς τὰς γυναῖκας, ἔθιμα τὰ ὅποια οἱ Λίγυες εἰσέγαγον μεταξὺ τῶν Σηγοβριγῶν, πᾶσα παρθένος ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ τὸν μνηστῆρα αὐτῆς προσφέρουσα αὐτῷ ποτήριον. Ἡ θελκτικὴ νεᾶνις, χωρὶς νὰ δείξῃ τὸν ἐλάχιστον δισταγμὸν, διευθύνεται πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν ξένων, καὶ ὠθουμένη, ὡς ἐλλόγως ἐνόμισεν ὁ πατὴρ αὐτῆς, ὑπὸ θείας ἐμπνεύσεως (τοῦ πατρὸς ἀξιοῦντος ὡς κατὰ Θεὸν γενομένης τῆς δόσεως) προσφέρει ἐρυθριῶσα τὸ ποτήριον πρὸς τὸν Εὐξενον, τοῦ ὁποίου ἐγένετο σύζυγος ὑπὸ τὸ ἐμφαντικὸν ὄνομα Ἀριστοξένη.

Γεννηθεῖσα ἐκ τῆς αὐτομάτου ἐκλογῆς νεάνιδος, ἡ Μασσαλία φαίνεται λαβοῦσα τὸ δῶρον αἰωνίου νεότητος. Αἱ ἐπίσημοι πόλεις, αἵτινες ἄλλοτε εἰς τὰς ὄχθας τῆς μεσογείου, ἡμιλλῶντο πρὸς τὴν Φωκαϊκὴν πόλιν, εἰσὶν ἡρειπωμένοι. Τῆς Καρχηδόνος καὶ Τύρου μένει μόνον τὸ ὄνομα· ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀρχιμήδους δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν παρακμὴν τῶν Συρακουσῶν. Ἡ Μασσαλία ὁμῶς ἐξακολουθεῖ καλύπτουσα τὴν θάλασσαν διὰ τῶν πολυαρίθμων αὐτῆς πλοίων. Ἡ ῥωμαϊκὴ κατάκτησις, αἱ λεηλασίαι τῶν βαρβάρων, ἡ ἀναρχία τοῦ μεσαίωνος, αἱ μάλιστα αἵτινες πολλάκις ἀπεδεκάτωσαν τοὺς δραστηρίους αὐτῆς υἱοὺς, ἡ μανία τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ οὐρανοῦ, οὐδὲν ἐνὶ λόγῳ ἠδυνήθη νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θαυμαστῆς εὐδαιμονίας τῆς. Τὸ ἱερὸν πῦρ, εἰκὼν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, κομισθὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας Φωκαίας εἰς τὴν ἐστίαν τῆς Μασσαλίας διὰ τῶν μακρῶν πεντηκοντόρων, εἶναι πάντοτε ἀνημμένον ἐπὶ τῆς ἐστίας τῆς Μασσαλίας. Αἱ προῤῥήσεις τῆς Ἀριστάρχης, τῆς εὐγενοῦς προφήτιδος τῆς μεγάλης ἐφεσίας Ἀρτέμιδος, ἐξακολουθοῦσι πληρούμεναι, καὶ καθ' ἣν ἡμέραν ἡ Γαλλία τοῦ 1789,

ἀναγεννηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας, ἠθέλησεν ὡς ἡ ἀρχαία Ἑλλάς νὰ ὑπακούσῃ εἰς νόμους ἐλευθέρως παραδεδογμένους, ἔψαλεν ἐν τοῖς τείχεσι τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Φωκαέων, τὴν περίφημον ὠδὴν, ἣτις αἰωνίως θέλει φέρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα τῶν Μασσαλιωτῶν.

« Allons enfants de la patrie,
Le jour de la gloire est arrivé. »

Ἡ Νίκαια, ἀποικία Ἑλληνικὴ τῆς Μασσαλίας (Στράβωνος βίβλ. Δ'), ὡς ἡ Ἀντίπολις (τὴν σήμερον Antibes), ὡς ἡ Ἀθηνόπολις, ὡς ἡ Ὀλβία, ὡς ἡ Ἀγάθη καὶ Ἀγαθὴ τύχη (Agde) κτλ. διεκρίθη ἐν τῷ κόσμῳ δι' ἀλλοίας τινὸς εὐκλείας. Τὸ ἐκ τοῦ νίκη σχηματισθὲν ὄνομά της φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε προφητικόν. Δὲν ἐγεννήθη ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς ὁ ἥρως ἐκεῖνος Μασσένας, ὃν ὁ Ναπολέων καὶ οἱ Γάλλοι ὠνόμασαν, χωρὶς νὰ σκεφθῶσι βεβαίως περὶ τοῦ ἀρχικοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως τῶν γενεθλίων αὐτοῦ, « τέκνον τῆς Νίκης », Δὲν ἐγεννήθη ἐν Νικαίᾳ ὁ ἐλευθερωτὴς τῶν Δύο Σικελιῶν, ὁ αὐστηρὸς πατριώτης, ὅστις ἐξελθὼν πόλεως τεθεμελιωμένης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἠλευθέρωσεν ἐκ τοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ τὰς ὠραίας ἐκεῖνας χώρας τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, ἔνθα ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς ἄλλοτε δίδωκε τόσον τεράστιον λαμπρότητα;

Ἐὰν ἐκ τῶν ἀναμνήσεων τούτων, αἵτινες ἀποβλέπουσι περιωρισμένας τινὰς χώρας, ὑψωθῶμεν εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ιδεῶν, βλέπομεν πανταχοῦ θριαμβεύουσαν τὴν ἐλληνικὴν ιδέαν, τὴν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον παραγνωρισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ μεσαίω-
νος. Ὁ ἀπὸ τῆς Ῥώμης χωρισμὸς ἡμῶν, ὁ τοσοῦτον ἐπιμόνως διαβαλλόμενος, δικαιολογεῖται, ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ φιλοσόφων ὡς τοῦ μακαρίτου Βακδέρου, καθηγητοῦ τοῦ ἐν Μονάχῳ πανεπι-

στηρίου, συγγραφέως τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ καθολικισμοῦ (Λειψία 1841), ὑπὸ μελῶν τινῶν τοῦ καθολικοῦ κλήρου ἐξόχων, ὡς ὑπὸ τοῦ Κυρίου Πιχλέρου, τοῦ ὁποίου τὸ περίφημον σύγγραμμα (ἱστορία τοῦ θρησκευτικοῦ χωρισμοῦ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως), κατέστη ἄξιον τοῦ παπικοῦ ἀναθέματος (κατὰ ἰανουάριον 1866). Τὰ τῆς Ῥώμης (Les affaires de Rome) ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου Λαμενναίου, ἡ σοφὴ Ἱστορία τῶν παπῶν ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Bianchi-Giovini, ἀπέδειξεν ὅτι αἱ κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπισκόπων προλήψεις ἡμῶν ἦσαν βασιμώταται. Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν τὰ καθ' ἕκαστα, ἵνα ἀσχοληθῶμεν εἰς τὰ οὐσιώδη ζητήματα. Ποῖον ἦτο τὸ κύριον αἷτιον τοῦ τῶν Ῥώμης ἀρχιερέων μίσους κατὰ τῆς χριστιανῆς Ἀνατολῆς; Ἡ ἀντιπάθεια, ἣν ἡ θεοκρατία ἐνέπνεεν ἡμῖν. Ἀπασα δὲ ἡ φιλελευθέρα μερίς, ἐν Γαλλίᾳ ὡς ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ ὡς ἐν Βαυαρίᾳ, κηρύσσει τὴν σήμερον «ὅτι τὸ κράτος πρέπει νὰ ᾖ ἐντελῶς ἀνεξάρτητον τῆς ἐκκλησίας». Ἐν τῇ πολιτικῇ ἡ χωροδесποτεία ἐφαίνετο ὅτι κατέστησεν ἀδύνατον τὸν δημοκρατικὸν ὀργανισμὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἡ δὲ χωροδесποτεία ἐρειπιοῦται καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς γερμανικαῖς χώραις· ἐξοχοὶ δὲ ἱστορικοὶ ὡς ὁ Κύριος Γρότιος προτείνουν τὴν σήμερον πρὸς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ὡς ὑπογραμμὸν τὰς Ἀθήνας, καὶ τὰ Ἑνωμένα κράτη ἀνέλαβον ν' ἀποδείξωσιν ὅτι τὸ κράτος δύναται ν' ἀκμάζη λαμβάνον ὡς κανόνα τοὺς Ἀθηναϊκοὺς νόμους. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ἣν ἡ σχολαστικὴ ἐνόμισεν ὅτι θὰ καταστήσῃ ἀξίαν λήθης. Ἀφ' ὅτου ἡ φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη ἔλαβε τοσοῦτον ἰσχυρὰν πτῆσιν, εἶδομεν τὸν Αἰνεσίδημον ἀναγεννώμενον ἐν τῷ Καντίῳ· τὸν Παρμενίδην ἐν τῷ Σελλιγγίῳ· τὸν Λουκιανὸν ἐν τῷ Βολταίρῳ· τὸν Δημόκριτον καὶ τὸν Ἐπίκουρον ἐν τῷ Καβάνη καὶ Βόκτῳ, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν καλου-

μένων νεωτέρων μεταρρυθμιστῶν (ἴδε L. Reybaud, Les réformateurs modernes) περιορίσθησαν εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῶν φανταστικῶν πολιτειῶν τοῦ ἐπισημοτάτου τῶν ὁμιλησάντων Σωκράτει. "Αν ᾔηται ἀδύνατον νὰ διαφιλονεικήσωμεν πάντα ταῦτα τὰ γεγονότα, ἡ μεγίστη πολιτικὴ καὶ νοητικὴ ἐνέργεια τοῦ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος δὲν ὤφειλε νὰ κληθῇ Δευτέρα ἀναγέννησις;

ΔΩΡΑ ΙΣΤΡΙΑΣ

μέλος τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας,
τῆς αὐτόθι φιλεκπαιδευτικῆς ἐταιρείας καὶ τῆς
ἐν Παρισίοις γεωγραφικῆς ἐταιρείας.